

TARTU RIIKLIK ÜLIKOO L

NSV LIIDU AJALO O KATEEDER

H. Heinlo

Kaugõppe üliõpilane

PÕLJUMAJANDUSE KOLLEKTIVISEERIMINE JÄRVAMAAL

D i p l o m i t ö ö

Juhendaja ajalooteaduste kandidaat M. Lõhmus

*NSV Liidu ajal. kat.
inv. nr. 1271*

Tartu 1965

S I S S E J U H A T U S

Käesoleval aastal tähistab eesti rahvas oma nõukogude vabariigi 25. aastapäeva. Selle ajalooliselt lühikese aja jooksul, mis on möödunud sotsialistlikust revolutsioonist Eestis, on vabariigi elus toimunud suured muudatused. On üles ehitatud sotsialism ja praegu rajatakse koos vennasrahvastega kommunistlikku ühiskonda.

Üheks sotsialismi ehitamise seaduspärasuseks on põllumajanduse kollektiviseerimine, mis Eestis toimus põhiliselt aastail 1948 - 1950. Käesolev diplomitöö käsitlebki seda ajajärku Eesti NSV ühes maakonnas - Järvamaal.

Teema kallal alustas autor tööd 1964. aastal Tartu Riiklikus Ülikoolis professor H. Moosbergi juhendamisel NSV Liidu ajaloo seminaris ja viis lõpule 1965 aastal ajalooteaduste kandidaadi M. Lõhmuse juhendamisel.

Kollektiviseerimise teema käsitlemisel on seatud eesmärgiks anda pilt kogu sellest suurest ajaloolisest pöördest Järvamaal, juhtida tähelepanu põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise seaduspärasustele ja iseloomulikele joontele.

Selle põhieesmärgi kõrval on autor püüdnud teemat siiduda talurahva visa võitlusega oma parema tuleviku eest ja kollektiviseerimisele eelnenukl klassilahingutele külas.

Töö algab Järvamaa ajaloolise iseloomustusega, millele järgneb II peatükis kollektiviseerimisele vajalike eelduste loomise kirjeldus. III peatükis käsitletakse kollek-

tiviseerimise käiku, kulakluse likvideerimist ja ühismajandite organisatsioonilist tugevdamist. Peatüki viimane osa annab lühikese ülevaate noorte kolhooside kasvuraskustest, nende võitmisest ja sellele järgnenud kiirest majanduslikust arengust.

Neist eesmärkidest ja põhimõtetest juhenduski autor töö ülesehitamisel ja kirjutamisel.

Töö teoreetiliseks aluseks on V.I. Lenini teosed, NLKP juhtivate organite dokumendid ja NSV Liidu ajaloo üldkursuse seisukohad kollektiviseerimise küsimustes. Autor on tutvunud ka teiste teostega, mis käsitlevad kollektiviseerimise protsessi Eesi NSV-s. Tuleb märkida, et trükivara on selle probleemi kohta päris vaene. V. Matini sulest on 1955. aastal ilmunud brošüür "Kolhoosikorra võit Nõukogude Eestis", mis kokkusurutult annab ülevaate põllumajanduse kollektiviseerimisest Eesti NSV-s. Ulatuslikuma ülevaate antud teemal annab V. Matini ja M. Bronšteini koostööna 1959. aastal ilmunud teos "Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine ning selle sotsiaalsed ja majanduslikud tulemused". Töö käsitleb põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise üldiseid seaduspärasusi Eesi NSV konkreetsetes tingimustes. Töö on n.-ö. puht teoreetilisest laadiga kajastab küllaldaselt ajajärgule vastavat konkreetset sündmustikku.

Mõningal määral on Eesti NSV kollektiviseerimise probleeme valgustanud ka R. Antons oma teose "Agraarsuhted kodanlikus Eestis" lõpuosas. Kui arvestada veel Eesti

NSV ajaloo ja Eesti NSV ajaloo õpiku (XI klassile) vastavaid peatükke, siis ongi peaaegu kõik, mida on suudetud kollektiviseerimise kohta möödunud 15 aasta jooksul pakkuda.

Töö kirjutamisel kasutas autor allikatena põhiliselt Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi (edaspidi EKPA), Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi (edaspidi EN~~NS~~ ORRKA), ja Eesti NSV Parteide Rajooni Riikliku Arhiivi (edaspidi PRA) fonde.

Neist esimeses on hojul EKP Järvamaa Komitee fond ja viimastes Järvamaa TSN Täitevkomitee fondid. Fondid annavad küllaltki põhjaliku ülevaate antud teema kohta, kuid siiski on üht-teist väärtuslikku kaotsi läinud. Nii ei õnnestunud autoril leida dokumente, mis sisaldavad 1947. aasta lõppkokkuvõtteid maareformi tulemuste kohta Järvamaal. Seepärast on käesolevas töös kasutatud 1946. aasta andmeid, mis peaks enamvähem võrduma 1947. aasta andmetega.

Teiseks tähtsamaks allikmaterjaliks oli kohalik ajakirjandus. Järvamaa ajaleht (1944. aastal "Uus Järvalane", alates 1945. aastast "Järvalane") valgustab päris hästi maakonna elu sõjajärgsel perioodil. Selle perioodi kohta on ajaleht välja andnud ka brošüüri "Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal", millest autor on mõningaid andmeid kasutanud. Puudulikult on aga ajaleht käsitlenud kollektiviseerimise praktikaga seosesolevaid küsimusi. Eriti taga-

sihoidlik on "Järvalases" esimeste kolhooside elu valgustamine. Ajaleht ei avalda informatsiooni esimeste kolhooside "Kaardiväelase" ja "Uue Elu" moodustamisest. Alles paarikuise hilinemisega hakkab ajaleht neid probleeme rohkem kajastama. Ajalehe nõrgaks küljeks on ka see, et ta väga vähe avaldab statistilist materjali ja sedagi peamiselt suhtarvudes, mis ei anna konkreetset pilti.

Huvitavat materjali annavad ajalehed 1940. ja 1941. aasta sündmuste kohta. Kahjuks ei ole Fr. Kreutzwaldi nimelises Riiklikus Raamatukogus ja TRÜ Teaduslikus Raamatukogus säilinud "Järva Teatajast" kõiki numbrid 1940. aastast, seepärast ei saa ka täielikku ülevaadet nõukoguliku maareformi käigust maakonnas.

Peale selle on autor kasutanud ka mitmesuguseid publikatsioone ja Paide Rajooni Riikliku Statistika Inspektuuri (edaspidi PRSI) ning Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse aruandeid, millistest on ülevaade antud töö lõpul olevas kirjanduse ja allikate nimestikus.

Töös kasutatud fotod on autor kopeerinud Paide Rajoonidevahelise Koduloo Muuseumi fondides ja Paide rajooni ajalehe "Võitlev Sõna" toimetuse jooksvas arhiivis säilinud negatiividest.

I P E A T Ü K K

J Ä R V A M A A M I N E V I K U R A D A D E L T

1. Ülevaade territooriumist ja agraarsuhetest

Järvamaa oli Põhja-Eestis väljakujunenud territoriaalne üksus, mille piirid ajaloo kestel mitu korda muutusid. Esmaõksordelt kuuleme Järvamaast 13. sajandist pärinevate ajalooallikate kaudu. Idas kuulus Järvamaa külge osa praeguse Rakvere rajooni maa-alast, Türi ümbrus aga moodustas iseseisva Alenpoisi-nimelise väikese maakonna. Eesti valutamisel 13. sajandi I veerandil tekkis Järvamaa pärast terav võitlus sakslaste ja taanlaste vahel. Stensby rahulepingu järgi 1238. aastal jäi Järvamaa Saksa ordule. Viimase võimu all kujunes Järvamaast Järva foogtkond. Türi ümbrus jäi Sakala foogtkonnale ja pärast selle likvideerimist 14. sajandi II poolel Viljandi komtuurkonna piiridesse.

Pärast Liivi sõda, 16. sajandi II poolel, läks Järvamaa 1583. aastal Eljussa rahulepingu põhjal kuni Põhjasõjani Rootsi võimu alla. 18. sajandil Vene tsaaride võimu all kujunes Järva maakond kui administratiivne üksus, mille piirid säilisid kuni 1950. aastani. Selleks ajaks oli kollektiviseerimise tulemusena Eesti NSV-s tekkinud üle 3000 ühismajandi. Nii suure arvu kolhooside juhtimisega

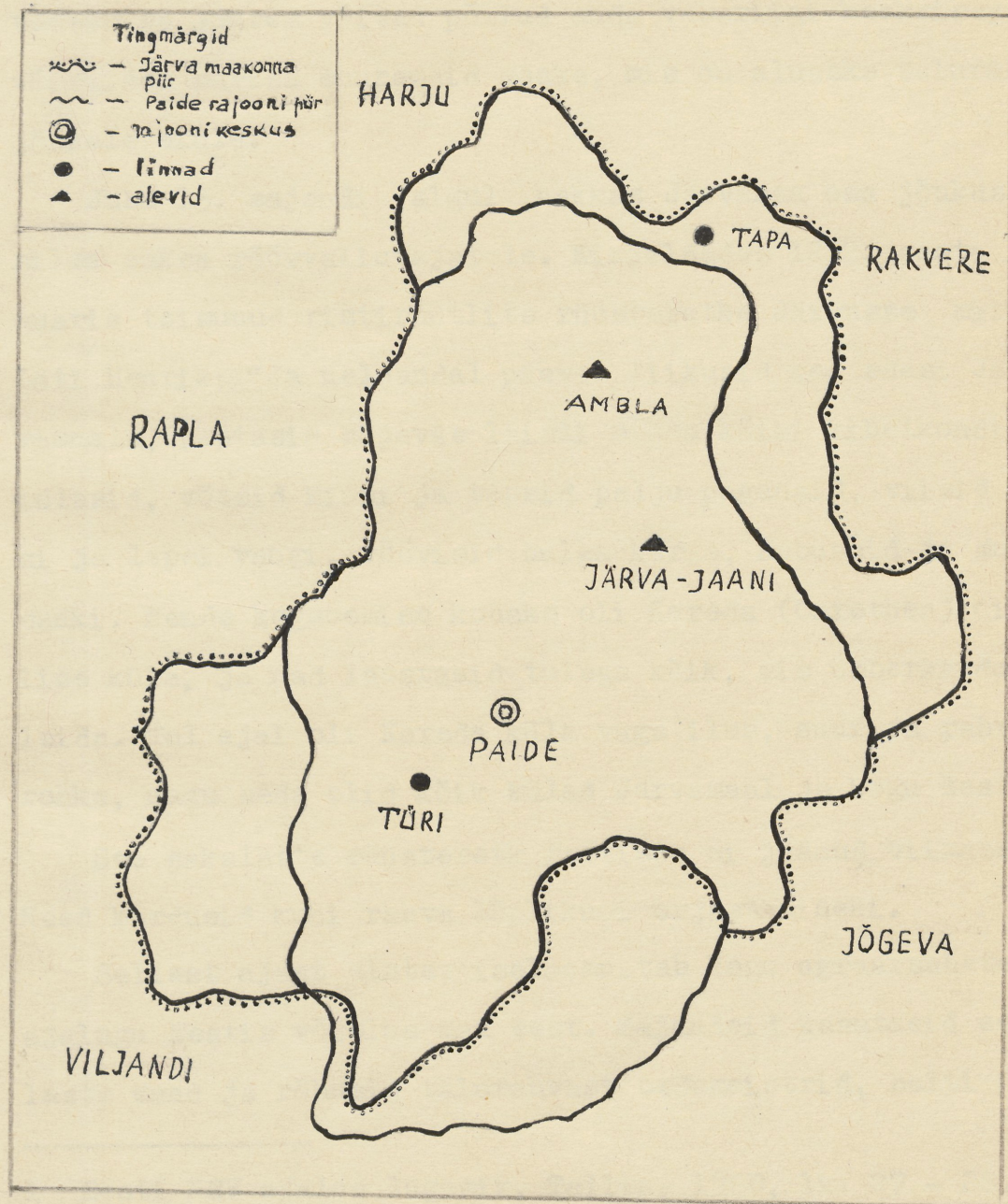
ei suutnud maakondade partei- ja nõukogude organid hästi toime tulla. See tõttu moodustati vabariigis 13 maakonna asemele 39 maarajooni, nendest senise Järvamaa asemele Paide, Tapa ja Türi rajoon. Osa Järvamaast (Vajangu ja Rakke valla territoorium) liideti Väike-Maarja rajooniga ning Kärü valla territoorium Rapla rajooniga.

Kolhooside tugevnemine võimaldas vähendada ka rajoonide arvu. 1959. ja 1962. aastal suurenesid Paide rajooni piirid Põltsamaa, Tapa ja Türi rajooni likvideerimise arvel. Nii sattus valdav osa endisest Järvamaast Paide rajooni piiridesse. Sellegipärast on praegune Paide rajooni maa-ala tunduvalt erinev Järvamaa omast aastal 1950.

Endise Järvamaa aladest kuulub Aegviidu ümbrus Harju rajooni, Kärü ümbrus Rapla rajooni koosseisu. Paide ja Rakvere rajooni piir ei lange samuti kokku Järva- ja Virumaa piiriga. Viimane piirinihe Paide ja Rakvere rajooni vahel toimus 1964. aastal, kui Tapa linn liideti Rakvere rajooniga. Lõuna ja kagu suunas on Paide rajoon, võrreldes Järva- maaga, suurenenud Viljandimaa arvel Imavere ja Ollepa külanõukogu võrra.

Olgugi et viimased piirinihked on Järvamaa ajalooliselt välja kujunenud territooriumi teataval määral rikkunud, on Paide rajoon tänapäeva elunõuetele kohasem kui seda oli 1950. aastani säilinud Järvamaa. Eelkõige see- pärast, et Paide linn rajooni keskusena asub rajooni geomeetrilisele keskpunktile lähemal, kui ta seda oli maakon-

na ajal. Transpordi seisukohalt on see küllaltki oluline. Territooriumilt on Paide rajoon mõnevõrra väiksem endisest Järvamaast. Viimase suurus oli 2986 ruutkilomeetrit, Paide rajoonil 2656 ruutkilomeetrit.¹

Järvamaa ja Paide rajooni piiride skeem.

¹ Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse andmeil.

Järvamaa mullastik on üldiselt viljakas, kuuludes valdavas enamikus leostunud kamarkarbonaatsete muldade valdkonda. Keskmiselt on huumushorisoni sügavus 20 - 30 sentimeetrit, mis pakseneb üksikutes kohtades, nagu Koigi ja Peetri ümbruses 40 sentimeetrini. Korraliku harimise ja väetamise juures võivad põllud anda vabariigi keskmisega võrreldes märksa suuremaid saake, mis on aluseks talurahva jõukale elule.

Juba 13. sajandi algul hakkas Järvamaa oma jõukusega silma saksa röövvalutajatele. Kirjeldades 1212. aasta jaanuaris toimunud ristirüütelite rüüsteretke Järvasse märgib Läti Henrik: "Ja neljandal päeval liikusid nad edasi Järvamaale, jaotasid sõjaväe laiali mööda kõiki kihelkondi ja külasid, võtsid kinni ja tapsid palju paganaid, viisid naised ja lapsed vangi, röövisid hulga karja, hobuseid ja muud saaki. Nende kogunemise kohaks oli Kareda (Carethen) nimeline küla; ja nad laostasid tulega kõik, mis ümberkaudu oli leida. Tol ajal oli Kareda küla väga ilus, suur ja rahvarohke, nagu seda olid kõik külad Järvamaal ja kogu Eestis."¹

See sakslaste rüüsteretk Eestisse ei jäänud viimaseks. Need kordusid kuni rahva lõplikuni orjastamiseni.

Sellest ajast alates iseloomustab kogu agraarsuhete ajalugu Eestis võitlus maa eest. Sajandeid kasutasid eestlaste maad ja rõhusid talurahvast ordumeistrid, balti parun-

¹ Eesti NSV ajaloo lugemik, Tallin, 1960, lk. 27 - 28.

nid, Taani, Rootsi ja Poola kuningad ning Vene tsaarid. Alles Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena sai talurahvas oma maa täielikuks peremeheks. Maa-dekreedi põhjal, mis II nõukogude kongressil vastu võeti, läks mõisate suurmaavaldus ilma mingisuguse tasuta rahvale.

Koos kogu eesti töörahvaga tervitas ka Järvamaa töötav talurahvas palavalt Oktoobrirevolutsiooni võitu. Üle maakonna toimusid rahvarikkad koosolekud, kus arutati nõukogude võimu esimesi dekreete ja avaldati üksmeelset toetust noorele nõukogude võimule.

Väätša vallavalitsuse kirjast Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogule 31. oktoobrist 1917 loeme: "Väätša vallavalitsus soovib vallarahva enamiku nimel vasurevolutsioonilisele ajutise valitsuse kukutamise ja võimu nõukogude kätte mineku puhul teile, seltsilised - nõukogude liikmed, mehisteks tegudeks kõige paremat kordaminkut. Meie oleme ühes teiega ja soovime ühel meelel ... kõigile: "Kõigi maade töölised, ühinege." Meie loodame, et tsaariaegsed ametnikud tagandatud saaksid ja tõsine vabadus, demokraatlik kord maksma pandaks."¹

Pärast nõukogude võimu kehtestamist hakkasid talupojad kohe mõisu^{arvel} parunitelt üle võtma. 5. detsembril teatati mõisate ülevõtmisest ja mõisatööliste kontrolli sisseseadmisest Lehtse vallast, 7. detsembril Nõmmküla vallast jne.²

1 Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallin, 1957, lk. 408.

2 Sealsamas, lk. 505 - 506, 508 - 509.

Nagu Järvamaa Tööraha Nõukogu koosoleku protokollist, 27. detsembrist 1917 selgub, oli selleks ajaks maakonna valdades enamik mõisu üle võetud.¹

Kuid nõukogude võim püsis Eestis lühikest aega. Eesti kodanluse sobitusel tungisid 1918. aasta veebruaris Eestisse Saksa okupatsiooni väed, et Oktoobrirevolutsiooni võite siin hävitada. Kangelaslikult võitlesid kiiruga moodustatud ja puudulikult relvastatud punakaardi salgad hambuni relvastatud saksa vägedega. Mehiselt kaitsesid saavutatud vabadust ka Järvamaa parimad pojad. Veel 28. veebruaril 1918, kui pealahingud sakslastega oli kandunud juba Narva lähistele, võitles Tallinna töölistest, kohalikest talupoegadest ja mõisatöolistest koosnev punakaardi salk kaugel vaenlase tagalas Orinu mõisas vaenlase ülekaalukate jõududega.

Saksa regulaarväeosast, balti parunitest ja kohalikest valgekaartlastest sissepiiratuna langes enamik võitlejaid positsioonilt sammugi taganemata. Osal punakaartlastel õnnestus siiski piirajate rõngast läbi murda, osa aga langes vangi. Sakslaste ja nende käsilaste vihal võidetute kallal ei olnud piiri. Kohapeal tapeti, kes ette juhtus. Osa võidetuid viidi Paide ja mõrvati seal 3. märtsil 1918. Tapetute hulgas olid: üks Orinu lahingu juhte - tööline Johannes Urb Tallinnast, Hans Noogu, August Steinbok, Johannes Allmann ja Johannes Jätsa Karinult, Villem Kopel-

1 Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn, 1957. lk.548.

man Selikülalt jt. Samal päeval hukati ka Järvamaa Tööraha Nõukogu esimees Jaan Järvekülg ja sekretär Johannes Raudsepp.¹

Jaan Järvekülg.

Johannes Raudsepp.

Kontrrevolutsioon pühtses võitu. Seda ei suutnud likvideerida ka Punaarmee uus pealetung ega nõukogude vabariigi - Eesti Tööraha Kommuuni väljakuulutamine. Imperialistlike riikide Nõukogudevastase interventsiooni sõjaliste jõudude suunamisega Eestisse õnnestus kodanlusel kukutada nõukogude võim Eestis ning kehtestada kodanluse klassidiktatuur.

Oktoobrirevolutsioon jättis eesti talurahva ellu kustumata jälje. Ta teostas põhjaliku pöörde agraarsuhetes. Selle tähtsus oli sedavõrd suur, et isegi kodanlik kontrrevolutsioon pidi sellega arvestama. 1919. aastal viis eesti kodanlus läbi agraarreformi. Maa natsionaliseerimine tühis-

1 "Võitlev sõna", nr. 26, 28. veebruaril 1963.

tati, kuid saksa parunite maavaldust enam ei taastatud. Kodanliku maareformi eesmärgiks ei olnud muidugi maapuuduse ja töötava talurahva olukorra leevendamine, vaid küla lõhestamine ning kulakluse tugevdamine, kes oli kodanlusele kindlaks toeks võitluses tööliisklassi ning külakehvikute ja sulaste vastu. Eesti kodanluse poolt üleskiidetud maareformi tagajärjeks oli maa ümberjaotamine kahe ekspluataatorite rühma vahel. Enne maareformi kuulus suurem osa maast mõisnikele, pärast kodanlusele.

Nii nagu mujalgi Eestis, ei lahendanud kodanlik maareform maapuudust ka Järvamaal, ja see jäi kõige põletavamaks probleemiks kogu kodanluse võimuloleku kestel.

1925. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli Järvamaal loodud 2720 uut asundustalu (välja arvatud talud suurusega alla 0,5 hektarit).¹ Esimeses järjekorras said maad need, kes Nõukogudevastases sõjas olid "erilist vahvust" üles näidanud või olid kodanlusele osutanud muid teeneid. Nii kuulus 1923. aasta lõpuks Järvamaal väljaantud 60484 tiinust maast "vabadussõjast" osavõtnutele 42,5 protsenti ja endistele rendikoha pidajatele 27,9 protsenti.² Ülejäänud 29,6 protsenti maa arvel rahuldati mõisa teomeeste, sulaste, popside ja teiste külakehvikute vajadusi. Nad said väikeste siiludena alaväärtuslikku maad, millel polnud võimalik luua elujõulist majapidamist. 787 asundustalule, mis teeb 21,1 protsenti kodanliku maareformiga loodud talude üldarvust, anti maad ainult kuni 10 hektarit, ehk 10,5 prot-

1 "Eesti Statistika", nr. 50, 15. aprillil 1926, lk. 3.

2 Asumaade majapidamised Eestis, 1919 - 1923, Tallinn, 1924, lk. 18.

senti kogu jaotatud maast.¹ Suurem osa maavajajatest jäi sellest aga ilma. Ja neil tuli müüa oma tööjõudu suur-
talunikele. 1939. aasta loenduse andmeil orjas Järvamaal
kulakuid 3859 inimest, neist aastasulaseid 1742 ehk 43
protsenti.²

Nii viidi ellu kodanluse poolt kiidetud maaseadust. Ta-
bava hinnangu maareformile andis Eesti NSV Ülemnõukogu
Presiidiumi esimees J. Vares, kes kirjutas, et "kodanliku
Eesti maareform ei kustutanud maanälga, vaid soodustas uu-
te mõisate ja suurtalundite tekkimist eestlastest mõisnike-
ga kindralite ja pangahärrade hulgast, kes ise põlluhari-
jad ei olnud, vaid enamikus hangeldasid või spekulereisid
maaga või lasid seda harida sulastel ja rentnikel."³

Kiratses ka põllumajanduslik tootmine. Aastail 1929 -
1939 suurenes Järvamaal lehmade arv 29320-lt 34521-le ehk
17,7 protsenti, hobuste arv 15345-lt 17420-le ehk 13,4
protsenti ja sigade arv 19169-lt 25040-le ehk 35,7 prot-
senti. Seejuures oli 1939. aastal 8821 talust hobusteta
1181, lehmadeta 408 ja sigadeta 1161 talu.⁴

Loomakasvatuse arengut pidurdas eelkõige madal mulla-
viljakus. 1937. aastal, mida loetakse üheks paremaks põllun-
dusaastaks, saadi Järvamaa talupidamistes keskmiselt 15,3
tsentnerit rukist, 9,0 tsentnerit suvinisu, 9,8 tsentnerit

1 1925.a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, Tallinn, 1926, lk. 4 - 5.

2 "Põllutöökoja Aastaraamat", nr.8, 1940, lk. 278 - 276.

3 J.Vares, Nõukogude Eesti taassünd, Tallinn, 1945, lk.153.

4 Arvestus tehtud "Põllutöökoja Aastaraamatu", nr. 6, 1938, lk.256 - 266 ja nr.8, 1940, lk.304 -307 alusel.

otra ja 9,9 tsentnerit kaera hektarilt.¹ See näitas kapitalistliku väikepõllumajanduse piiratud võimalusi, mis määras töötava talurahva laiad hulga kiratsemisele ja laostumisele. Kasvas talurahva võlakoores. Iga aastaga suurenes oksjonitel müüdavate ja omanikke vahetavate talude arv. 1936. aastal müüdi Järvamaal oksjonil 61 talu, 1937. aastal 127 talu ja 1938. aastal 129 talu.² Nende endised omanikud täiendasid sulaste ja töötute ridu või pidid maad orjastavatel tingimustel rentima. 1939. aastal oli Järvamaal 1676 renditalu, millistele kuulus 35600 hektarit maad ehk 15,6 protsenti kogu taludele kuuluvast maast.³

Sellisele olukorrale maakonna põllumajanduses tegi lõpu 1940. aastal toimunud sotsialistlik revolutsioon.

2. Ajalooline pööre talurahva elus

1940. aasta suvekuud olid eesti rahva elus ajalooliseks pöördepunktiks. Sotsialistliku revolutsiooni tulemusena võideti Kommunistliku Partei juhtimisel kätte kõik see, millest eesti töötav rahvas kodanliku diktatuuri perioodil oli sunnitud loobuma.

Järvamaal valmistati revolutsioonilist pööret ette EK(b)P Keskkomitee poolt suunatud voliniku Eduard Säremati ja kohalike töölisaktivistide Hugo Juhveldi, Ado Kingo, Leonardo Valtsi, Johannes Leesmenti ja teiste poolt. Rööbiti revolutsiooniliste sündmustega vabariigis võtsid ka

1 "Põllutöökoja Aastaraamat", nr.6, 1938, lk. 250 - 251.

2 "Konjunktuur", nr. 59, 1939, lk.480.

3 Sealsamas, lk. 136.

Järvamaa suuremate keskuste töölisel võimu endi kätte.

Eduard Säremat.

Johannes Leesment.

Hugo Juhvelt.

Kukutanud kodanluse ja kehtestanud proletariaadi diktatuuri asus eesti töörahvas teiste Nõukogude Liidu rahvaste abiga oma elu sotsialistlikule ümberkujundamisele. Kommunistlik Partei suunates töötavate hulkade jõupingutusi sotsialistliku majandussüsteemi ülesehitamisele juhindus leninlikust põhimõttest, et on vaja tugevdada tööliisklassi ja talurahva liitu kui proletariaadi diktatuuri vankumatut alust. Sellel alal oli nõukogude võimu tähtsamaks ürituseks demokraatliku maareformi läbiviimine.

Juhindudes töötava talurahva tõelistest huvidest deklaareeris Riigivolikogu 23. juulil 1940:

"Kogu maa ühes selle põue varadega, kõik metsad ja jõed kuulutatakse kogu rahva omanduseks, s.o. riigi omanduseks.

Maade suuruseks, mis antakse töötava talupoja kasutada,

määratakse ülemmäär 30 hektaari. Kõik maa ülejäägid, mis ületavad selle suuruse, arvatakse riikliku maa tagavarasse, et riigil võimalik oleks abistada maata ja vähese maaga talupoegi nende maaga varustamisega.

Nüüdsest peale meie maal ei ole ja ei saa enam olema kohta parasiitidele-kurnajatele ega nende käsikutele".¹

Koos tööstuse, transpordi ja pankade natsionaliseerimise otsusega oli sel dokumendil rahvamajanduse aluste ümberkorraldamisel määratu suur tähtsus. Maa natsionaliseerimine koos mitmesuguste teiste majanduslike abinõudega lõi vajalikud eeltingimused põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks.

Riigivolikogu deklaratsiooni ellu viies, tegid partei- ja nõukogude organid ära suure töö riikliku maafondi loomisel ja maata ning vähese maaga talupoegade maaga varustamisel. Riiklikku maafondi võeti kõik endised riigimaad, kirikumaad, endiste omavalitsuste maad ja maatükid, mis olid lõigatud kulaklike majandite küljest.

Maareformi seaduse elluviimise tulemusel kujunes Järva- maal riiklik maafond suurusega 40039 hektarit.² Selle arvel varustas nõukogude võim 1941. aasta jaanuarikuuks 1289 maata talupoega maaga, mille kogupindala moodustas 16137 hektarit.³ Keskmiselt tuli iga uue talumajandi kohta 12,5 hektarit maad.

Juurdelõigetena said maad 1260 vähese maaga talumajan-

1 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 215.

2 Sealsamas, lk.280.

3 EKPA, f.1, nim. 1, s.-ü. 3, l. 29.

dit, kokku 4598 hektarit,¹ seega keskmiselt 3,6 hektarit talu kohta. Maa anti talupoegadele tasuta, samuti vabastati nad varem tehtud võlgadest ja tasumata maksudest.

Nõukogude maareform etendas suurt osa omandisuhete ümberkujundamisel külas. Kehvikute arv vähenes ja keskmike arv suurenes. Kulaklik maavaldus suruti 30 hektari piiridesse. See ei tähendanud aga seda, et kulaklus kui klass oleks likvideeritud. Maareform oli vaid kulakluse esialgne piiramine. Otsustavalt see tema majanduslikku võimsust ei murdnud.

Rööbiti maareformiga abistas nõukogude võim uusmaasaajaid ja maad saanud kehvikuid vajaliku põllumajandusliku inventari ning kariloomade muretsemisel ja elamute ning põllumajanduslike hoonete ehitamisel. Selleks said uusmaasaajad ja kehvikud põllumajanduslikku krediiti, soodsate hindadega metsamaterjale ning teisi ehitustarbeid.

Väga tähtis oli uusmaasaajate varustamine kariloomadega, eeskätt lehmaadega. See ülesanne oli märksa raskem. 1939. aasta heinaikalduse tagajärjel oli veiste arv maakonnas tunduvalt vähenenud (51307-lt 1939. aastal 46470-le 1940.aastal).² Väike oli heina kasv ka 1940.aasta suvel. Maakonna parteikomitee pidi tarvitusele võtma rea abinõusid majandite koresöödaga varustamiseks. Parteikomitee otsuses 18. veebruarist 1941 on öeldud, et "koresöödaga tuleb eelkõige varustada kehvikuid, keskmikuid ja ikalduste

1- EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 3, l. 29.

2 Arvestus tehtud "Põllutöökoja Aastaraamatu", nr.8, 1940, lk. 256 ja 1940. aasta juunis toimunud põllumajandusliku loenduse andmete alusel.

all kannatanud majapidamisi. Selleks tuleb valla täitevkomiteedel arvele võtta majapidamised, kellel on koresööda ülejääke ja juhtida ülejäägid puudustkannatavatesse majapidamistesse.¹ Söödapuudust aitas leevendada ka teistest vennasvabariikidest sisseveetav jõusööd, mida müüdi eeskätt puudustkannatavatele talupoegadele odava hinna eest.

Rakendatud abinõude tulemusena suudeti kariloomad säilitada, lehma kokku osta ja uusmaasaajaid nendega varustada. Kui 1940. aasta sügisel oli 539 majapidamist ilma lehmata, siis 1941. aasta aprillis oli neid jäänud ainult 19.²

Maareformi tulemustest tegi 31. jaanuaril 1941 kokkuvõtteid EK(b)P Järvamaa organisatsiooni üldkoosolek, märkides, et "maareformi läbiviimisega Järvamaal lahendati külas maanälg ja võeti võimalus kurnata hallparunite poolt maatamehi ja kehvikuid. Maareform teostati kommunistide otseisel juhtimisel ja kontrolli all. Koosolek otsustab maareformi tulemused häaks kiita".³

Ühtlasi seadis koosolek kommunistide ette uued ülesanded põllumajanduse edasiarendamiseks. Koosoleku resolutsioonis on öeldud: "Koosolek teeb valitavale komiteele ülesandeks kohe asuda kevadise külvi ettevalmistustöödele. Järvamaa asub karjanduse alal teiste maakondade seas esirinnas. Koosolek peab vajalikuks kindlustada Järvamaa positsiooni karjanduse alal, kõigiti arendada karjakasvatust ja tarvitusele võtta abinõud, et külas loomade arv veelgi suu-

1 EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 4, l. 7.

2 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 444.

3 EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 3, l. 33.

reneks. Kõigekülgselt abistada uusi maasaajaid ja tugevdada parteiorganisatsiooni tööd külas".¹

Parteiorganisatsiooni koosoleku otsuse täitmiseks tehti maakonnas ära suur töö esimese nõukoguliku kevadkülvi ettevalmistamiseks. Varuti seemet, väetisi ja remonditi põllumajandusinventari. 1941. aasta kevadküviks rajati maakonnas sotsialistliku sektori osas kaks masina-traktorijaama - Mäo ja Järva-Jaani. Esimesel oli 12 ja teisel 13 linttraktorit.² Kummagi masina-traktorijaama juurde loodi 7 hobulaenutuspunkti.³

Traktoristide ettevalmistamiseks korraldati Järva-Jaanis kursused, mis kestsid 80 päeva. Esimeseks maiks said endale traktoristi kutsetunnistuse 57 inimest, nende hulgas oli üks kolmandik naisi. Väga hea hindega lõpetasid kursused R.Paalmäe, E.Mändla, B.Räni, E.Salvela, J. Tiido, E.Karing, O.Iiiberg, O.Raudoja ja E.Saarpere.⁴

Masina-traktorijaamad ja hobulaenutuspunktid andsid talupoegadele kevadkülvil tõhusat abi. Järva-Jaani masina-traktorijaama abi kasutasid ligi 500 uusmaa- ja juurdelõike saajat.⁵ Nagu kevadkülvi lõpul masina-traktorijaama peaaegronoomi O.Kiisa jutuajamisest Eesti Telegraafi Agentuuri (ETA) korrespondendiga selgub, nõudsid talupojad esmajärje-

1 EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 3, l. 33.

2 "Punane Täht", nr. 24, 1.märtsil 1941.

3 "Töötav Järvalane", nr. 10, 31.mail 1941.

4 Sealsamas.

5 Sealsamas.

korras traktorijaama traktoreid, sest viimaste töö kvaliteet oli eratraktorite omast palju parem.¹

Tubliolt töötasid esimesel nõukogulikul kevadkülvil Järva-Jaani masina-traktorijaama traktoristid Evald Mallen ja Lembit Nurmse, kes täitsid töönormi kuni 230-protsendiliselt. Mäo masina-traktorijaamas olid paremad Avo Amboja, Harald Mäeveer jt.²

Tänu masina-traktorijaamade ja hobulaenuuspunktide abile, täitsid maakonna talupojad esimestena vabariigis kevadkülviplaani 5. juuniks 100,1-protsendiliselt.³

Sotsialistliku sektori teiseks lüliks olid maakonnas sovhoosid, mis moodustati endiste riigi- ja eramõisate baasil. Maakonnas oli 6 sovhoosi: Käravete, Nõmmküla, Säreveere, Udeva, Viisu ja Vodja. Maakonna parteikomitee pööras noorte sovhooside tööle rohkesti tähelepanu. 17. aprillil arutas parteikomitee oma koosolekul sovhooside arendamise küsimust. Koosolek kohustas sovhooside direktoreid viima eeskujulikult läbi kevadkülvi, arendama tõuloomakasvatust, parandama tööliste elamistingimusi jne.⁴

Nõukogude võimu poolt läbi viidud agraarreform ja teised sotsiaalsed ümberkorraldused löid eeldused põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkujundamiseks. Külas tekkis sotsialistlik sektor masina-traktorijaamade ja sovhooside näol. Reas maakondades organiseeriti ka esimesed kolhoosid, kuid Järvamaal talupojad veel niikaugele ei jõudnud. See oli

1 "Töötav Järvalane", nr. 10, 31. mail 1941.

2 Sealsamas.

3 "Töötav Järvalane", nr. 13, 11. juunil 1941.

4 EKPA, F. 1, nim. 1, s.-ü. 4, l. 44.

tingitud sellest, et Eestimaa Kommunistlik Partei juhitudes oma agraarpoliitikas leninlikest põhimõtetest, ei pooldanud põllumajanduse kollektiviseerimise ulatuslikku läbiviimist rööbiti maareformiga. Selleks puudusid veel vajalikud tingimused. Töötavat talurahvast tuli selleks ette valmistada, veenda teda suurtootmise eelistes ning luua kollektiviseerimiseks vajalik materiaaal-tehniline baas.

3. Saksa okupantide kuriteod Järvamaal Suure Isa- maasõja aastail

Maakonna talurahva loova töö katkestas 22. juunil 1941 hiterliku Saksamaa reetulik kallaletung Nõukogude Liidule. Eesti NSV territoorium okupeeriti fašistlike vägede poolt. Koos sellega kaotas eesti rahvas ajutiselt oma poliitilise ja majandusliku iseseisvuse, millele kaasnes maa paljaksröövimine okupantide poolt. Üheks majandusalaks, mida okupandid kõige rängemini laostasid, oli põllumajandus. Eesti põllumajanduses taastati eksploateerimise kõige julmemad vormid. Nõukogude agraarreform tühistati. Töötavalt talurahvalt võeti maa ära ja anti tagasi kulakutele. Ettevalmistamisel oli saksa mõisnike suurmaavalduste restaureerimine.

Okupatsiooni ajal nülgidid hitlerlased eesti põllumeest sellise põhjalikkusega, mis oleks imestama pannud keskaegseid ordumeistreid ja balti paruneid, kes nagu teada, ei olnud algajad oma "erialal".

Produktiide väljapumpamise objektiks muutus ka vilja ja loomakasvatussaaduste poolest rikas Järvamaa. Talupoegade riisumist korraldas siin okupatsiooni aja algul Harju- ja Järvamaa piirkonna komissar A.Boecking, kes oli Iitzmanni paremaks käeks.

Okupeeritud maades kehtestatud korra kohaselt kuulus kogu põllumajanduslik toodang turukõlblikuks saamise momendist alates Saksa riigile, millele see suuremalt osalt tuli sündmüügi korras üle anda. Ka ülejäänuga ei tohtinud talupoeg talitada omapead - see tuli kindlate hindadega müüa okupantide kokkuostuorganitele. Igasugune põllumajandussaaduste vabamüük oli rangelt keelatud ja karistatav.

1942. aasta kevadel seati taludes sisse põhjalik tootmiskontroll "talundi põhiraamatu" näol. Selles, 72-leheküljelises brošüüris näitati ära talu kasutada oleva maa suurus, külvipind, loomad, perekonnaliikmete arv jne. Raamatu abil oli hitlerlastel hea jälgida majapidamise käiku ja mis ülearu, ära võtta. Raamat algas pühendusega, milles Iitzmann ülistas, manitses ja ärvardas talupoegi, et nad Nõukogudevastases "pühas sõjas" truult Saksa riiki teeniksid, siis "... kõigevägevam ise saadab ja õnnistab eesti põllumeest".¹

"Talundi põhiraamatu" järgi tuli Järvamaa Väinjärve valla Aruküla Tiigi talupidajal Johannes Pudelil 15,77 hektari suuruse talu pealt 1942. aastal ära anda 870 kilogrammi teravilja, 1100 kilogrammi kartuleid, 284 kilogrammi li-

1 ENSV ORRKA, f. R-364, nim.1, s.-ü. 297, l. 281 - 283.

ha, 54 kilogrammi võid. Peale selle heinu, lambavilla, kanamune jt.produkte. Seejuures oli talul teravilja all ainult 2,8 hektarit ja kartulite all 0,5 hektarit põldu; peeti 3 veist (neist lehma 1) ja 2 siga.¹

Seega tuli talul oma tootangust isegi hea saagi korral anda ära kõik kartulid, teraviljast vähemalt pool, kõik liha ja umbes pool piima. Kuna talus oli viis inimest, siis on selge, et oma söögilauale toitu ei jätkunud.

Esialgu ei olnud normide määramisel mingisugust üldist alust. Seda tehti vallavanemate poolt näo järgi: hallparunitele vähem, kehvikutele rohkem. Hiljem küll avaldati vastavad määrused, kuid neist ei peetud kinni. Rindevajaduse sildi all suurendati norme mitu korda aastas, nii et talupoeg ei teadnud kunagi, kui palju tuleb tal aasta lõpuni põllumajandussaadusi ära anda. Kes norme aga täita ei jõudnud, neid rekvireeriti nii kaua, kui aidad ja laudad tühjaks jäid. Okupandid võtsid Järvamaa talupoegadelt ära 2013 veist, 487 hobust, 883 siga, 440 lammast, 2645 kodulindu, 208 mesi-
sipuud, 37359 tonni teravilja ja hulgaliselt teisi põllumajandussaadusi.² Paljudele määrati aga rahatrahvi või vangistati. Halvemal juhul, kui "tõrkuja" oli enne sõda nõukogude korraga kuidagi lähedalt seotud, ootas teda füüsiline hävitamine. Kolme okupatsiooniaasta jooksul tapeti maakonna küladest 134 inimest.³

Tootmise arendamiseks ei olnud okupantidel midagi anda. Müügilt puudusid täielikult põllutöomasinad ja nende

1 ENSV ORRKA, f. R-364, nim.1, s.-ü. 297, l. 284 - 321.

2 Sealsamas, s.-ü. 27, l. 73 - 75.

3 Sealsamas, s.-ü. 283, l. 2.

osad, sordiseemned, mineraalväetised jt. tootmiseks vajalikud kaubad. Neid liikus ainult " mustal turul", kuid talupoegadel ei jätkunud sealt ostmiseks raha. Seepärast tuli kõik, mis majapidamises vaja läks, valmistada kodusel teel: äkked, adrad, vikatid, hobuserauad ja riistad; inimestele jalanõud, riideesemed, suhkrupeedist siirupit, kartulitest puskarit jne. Ühe sõnaga - täielik naturaalmajapidamine.

Tootmine tegi aga vähikäiku. Teravilja- ja teiste kultuuride saagid langesid, kultuurniidud hävisid mineraalväetiste puudumise tõttu, vähenes loomade arv ja nende produktiivsus. Pärast okupantide väljakihutamist tuli nõukogude võimul vastu võtta laostamisel olev põllumajandus. Põllumajandusliku tootmise langust maakonnas iseloomustab tabel 1.

T a b e l 1

Teravilja külvipinna ja loomade arvu vähenemine
Järvamaal aastail 1941 - 1944.¹

	1941.aasta 1.jaanuari seisuga	1944.aasta 22.oktoobri seisuga	Vähem	
			absoluut- arvudes,	prots- sentides
Teravilja külvi- pind (hektarit)	69750	58720	11030	15,8
Veised	50278	31247	19031	37,8
Lehmad	32515	18371	14144	43,2
Sead	22669	13552	9117	40,2
Lambad	30363	17787	12576	41,4
Hobused	17455	12927	4528	25,9
Tööhobused	12524	8914	3610	31,2

1 PRSI andmeil.

Peale selle põletati 48 elumaja, sadu tootmishooneid ja riisuti hulgaliselt põllumajanduslikku tehnikat. Kokku ulatus maakonna põllumajandusele tehtud kahju 30546430 rublale¹ (1944. aasta vääringus).

Tootmist halvas eriti loomade vähesus. Hävitatud oli parem osa loomadest. Okupandid võtsid talupoegadelt ära kõige paremad tööhobused, seepärast oli pärast sõda tõsiselt raskusi maaharimisega. Maakonnas oli üle 780 talu ilma hobusteta.² Olukorda halvendas veelgi asjaolu, et hitlerlased riisusid 1941. aastal rajatud masina-traktori jaamaid ja hobulaenutuspunktide vara. Kõigi selle tagajärjel puudus 1945. aasta kevadel veojõud 2550 hektari maa harimiseks.³

Eesti vabastamine Nõukogude armee poolt päästi eesti rahva orjastamise ja füüsilise hävitamise ohust. Rahvas sai jätkata sotsialismi ehitamist. Kõigepealt oli vaja taastada ja edasiarendada 1940. aastal kehtestatud sotsiaalsel ja majanduslikul korral, oli vaja taastada ja edasiarendada okupantide poolt laostatud majandust.

1 ENSV ORRKA, f. R-364, nim. 1, s.-ü. 21, l. 46 - 50.

2 "Järvalane", nr. 76. 5. juulil 1945.

3 "Järvalane", nr. 27. 6. märtsil 1945.

II P E A T Ü K K

P Õ L L U M A J A N D U S E K O L L E K T I - V I S E E R I M I S E E E L D U S T E L O O M I N E J Ä R V A M A A L

1. Nõukogude agraarkorra taastamine ja majandusliku lao- se likvideerimine sõjajärgseil aastail

Nõukogude armee väeosad vabastasid Järvamaa saksa okupantidest 22. septembril 1944. Pärast seda algas kohe partei- ja nõukogude organite taastamine. Seda tööd juhtis Eesti NSV valitsuse poolt loodud operatiivgrupp, kuhu kuulusid maakonna parteikomitee sekretärina Karl Hanson ja täitevkomitee esimehena Eduard Eiche. 1. oktoobriks jõuti maakonna ja valdade asutused vastutavate töötajatega komplekteerida. Üheks esimeseks ülesandeks, mis nõukogude võimu ees seisis, oli aastail 1940 - 1941 kehtestatud agraarkorra taastamine.

17. septembril 1944 võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu seaduse vabariigi talupoegadele maa tagasiandmise kohta, mille hitlerlikud röövvaldajad olid neilt ära võtnud. Selle seaduse põhjal määrasid EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu kindlaks nõukogude maareformi taastamise üksikasjalise korra. Loodi vabariiklik maakorralduse peakomisjon ja maakorralduse komisjonid maakondades. Järva maakonnas alustas maakorralduse komisjon maa-

konna täitevkomitee esimehe Eduard Eiche juhtimisel tööd 1944. aasta novembrikuu algul.

Enne seda oli maakonnas 9055 talu, neist 1 - 20 hektari suuruseid talusid 4641, millistele maareformi seaduse kohaselt võis maad juurde anda. Üle 20 hektari suuruseid talusid oli 4414, milliseid võis vähendada. Maakorralduse komisjoni töö tulemusel kujunes 49667 hektari suurune maafond. Selle hulka võeti kõik peremeheta talud, arvult 6 ja saksa okupantide käsilaste talud, arvult 108.¹

Sellest riiklikust maafondist moodustati 1626 uustalu, üldpinnaga 22414 hektarit, millest põldu oli 9712 hektarit. Juurdelõiget anti 803-le vähese maaga talupojale kogupinnaga 4307 hektarit. Ülejäänud maa anti kasutada masina-traktori jaamadele, hobulaenutuspunktiidele, sovhoosidele, abimajanditele ja muuks eriotstarbeks.²

Nõukogude maareform jaotas maa ümber töötava talurahva huvides. Ei olnud enam suuri kulaklikke majapidamisi, mis kodanlikul perioodil moodustasid 21,7 protsenti talumajandite üldarvust ja kelle käes oli 44,9 protsenti kogu talupoegade maast. Kui 1939. aastal orjasid maakonnas kulakuid 3859 inimest ja ainult 48 protsenti kõigist talumajapidamistest kuulus keskmikele, siis nõukogude maareformi tulemusena muutus maakonna põllumajanduses keskseks kujudiks keskmik. Viimaste majapidamised moodustasid nüüd 81,5 protsenti talundite üldarvust ja neile kuulus 94 protsenti maast.³

1 "Järvalane", nr. 106, 24. septembril 1945.

2 ENSV ORRKA, f. R-6, nim. 2, s.-ü. 172, l. 54 - 56.

3 Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal, Paide, 1948, lk. 8 - 12.

Seega rakendasid maakonna partei- ja nõukogude organid talurahva suhtes V. I. Lenini poolt antud ja ÜK(b)P VIII kongressil heakskiidetud loosungit selle kohta, et tuleb "osata saavutada kokkulepe kesktalupojaga, hetkekski loobumata kulaku vastu võitlemisest ja kindlalt toetudes ainult kehvatalurahvale".¹

Peale fašistlike okupantide poolt äravõetud maa tagasiandmist sulastele, kehvikutele ja keskmikele väljendus nõukogude võimu klassipoliitika olemus veel nende igakülgses abistamises. Kulaklikelt ja saksa okupantide käsilaste majapidamistelt võõrandati ja anti kehvikutele ja uusmaasaajatele 250 elumaja, 550 kõrvalhoonet, 661 hobust, 1141 veist, 350 siga, 323 lammast, 446 tonni teravilja, 413 tonni kartuleid ja hulgaliselt põllumajanduslikku inventari. Esi-
meses järjekorras varustati maaga, samuti põllutööriistadega ja loomadega Nõukogude armee võitlejate, Isamaasõja invaliidide ja partisanide perekonnad, kelle liikmed nõukogude võimu kaitsemisel fašistlike okupantide vastu hukusid.

Riik vabastas uusmaasaajad 1945. aastal täielikult põllumajandusmaksust, samuti vabastati selle tasumisest kas osaliselt või täielikult talumajandid, millised okupatsiooni ajal olid kannatada saanud. Aastail 1945 - 1947 andis riik kehvikutele ja keskmikele 5,5 miljoni rubla krediiti, sellest ehitusteks 2,3 miljonit rubla, loomade soetamiseks 2,8 miljonit rubla ja teisteks majanduslikeks kuludeks

1 V.I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 172.

49000 rubla¹ (1948. aasta vääringus). Hulgaliselt eraldati talupoegadele ehitusmaterjali.

Maakonna töötav rahvas tervitas rõõmuga nõukogude võimu poliitikat, vastates sellele patriootlike tegudega. Valdade partei-, nõukogude ja komsomuliorganisatsioonide juhtimisel algas võitlus majandusliku laose likvideerimiseks.

Esimest patriootlikku liikumist võib töötava talurahva hulgas tähele panna juba 1944. aasta sügisel riiklike müügikohustuste täitmisel. Nii andis Rakke valla talupidaja Artur Raag Punaarmee fondi 2000 kilogrammi kartuleid, 1200 kilogrammi piima ja 460 kilogrammi liha. Rakke vallas ületasid tunduvalt normid veel Anette Mägi, Silvi Raamat, Karl Meriste jt.² Riiklike müügikohustuste ületajaid oli palju ka teistes valdades. Tõhusalt töötati ka metsaraiel ja -veol ning 1945. aasta kevadkülvi ajal.

Maakonna talupojad esitasid kõigile vabariigi maakondadele sotsialistliku võistluse üleskutse kevadkülviplaani ületamiseks, millega ka kõikjal ühineti. Samal ajal algas võistlus Punaarmee fondi külvamiseks. Selleks esines vastava üleskutsega Säreveere valla talupoeg Anton Mardo.

Sõjaaja raskustega võideldes täideti teravilja külviplaani rekordilidelt lühikese ajaga - 18 päevaga. 22 mail raporteeriti selle täitmisest. 1. juuniks lõpetas maakond kõik külvitööd, ületades plaani 7,2 protsendiliselt.

1 Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal, Paide, 1948, lk. 11.

2 "Uus Järvalane", nr. 35, 23. septembril 1944.

Maakonna talupojad seemendasid Punaarmee fondi heaks 325 hektarit, valdade seemne- ja toidufondi heaks 317 hektarit põldu. Külvil abistati 785 uusmaasaajat veojõuga ja seemnetega. Uusmaasaajad seemendasid teiste talupoegade abiga 3712 hektarit põldu.¹

Talurahva ennastsalgavat tööd kroonis edu. Sotsialistliku võistluse algatajad tulid ka selle võitjaks. Järvalastele anti Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee rändpunalipp, mille Keskkomitee sekretär N. Karetamm 15. juulil 1945 Paines toimunud pidulikul koosolekul üle andis.

Kui valdav enamik talupoegi vastas nõukogude võimule patriootlike tegudega, siis kulakud seadsid eesmärgiks piirduda põllumajandusliku tootmise edusamme ning sellega kõigutada töötava talurahva usaldust nõukogude võimu vastu.

Nõukogude maareformi taastamine toimus terava klassivõitluse olukorras. Kulakud ja teised nõukogude korrale vaenulikud elemendid püüdsid igasuguste võtetega seda tähtsat üritust nurja ajada. Sulaseid ja kehvikuid hirmutati jutuga, et nõukogude võim ei püsi kuigi kaua ja siis kordub uusmaasaajatele 1941. aasta. Vesteldes maakonna ajalehe kirjasaatjaga ütles Väatsa valla väikekohapidaja Eduard Neidorf 1944. aasta sügisel järgmist: "... need, kellel maad ära võeti, räägivad, et ega veel tea, mis uus aasta toob. Ütlevad, et asi hakkavatki minema sinna poole ... Kui sakslane Saaremaal oli, siis räägiti, et tulevat suurele maale tagasi.

¹ "Järvalane", nr. 76, 5. juulil 1945.

Mõned kartsidki maa võtta, sest sakslaste ajal istus palju uusmaasaajaid kinni".¹ Need mõned laused kujutavad küllaltki objektiivselt külas valitsevat teravat poliitilist olukorda. Kulakud, toetudes oma okupatsiooniaegsele valitsevale positsioonile, terroriseerisid kehvikuid. Kuna uusmaasaajatel olid okupatsiooniperioodilt kurbi kogemusi (hitlerlased mõrvasid maakonna valdades 143 inimest, kelle hulgas oli ka palju uusmaasaajaid), siis kartsid mõned kehvikud avaldusi maa ja loomade saamiseks esitada. Selle pärast oli 15. detsembril 1944 veel 233 uusmaakohta välja andmata.²

Kõrvuti provokatsiooniliste juttudega kasutasid nõukogude korra vaenlased ka terrorit partei- ja nõukogude aktiivi vastu. Nii mõrvasid bandiidid 1944. aasta novembrikuul ELKNÜ Järvamaa Komitee I sekretäri Aleksander Pajuste, tagasiteel vallast maakonnakeskusesse. Bandiidid märatsesid ka Koigi, Kärü jt. valdades.

Kus hirmutamine ja terror ei aidanud, lasksid kulakud käiku teised abinõud, et oma maavaldust puutumata hoida. Altkäemaksu ja puskaripuudelig meelitati valdade juhtivaid töötajaid ja maakorralduskomisjonide esimehi seadusest kõrvale hiilima, mis ka pahatihti õnnestus. Esines palju sellised fakte, et kulakute talud jaotati fiktiivselt tema perekonna liikmete või sugulaste vahel. Näiteks jaotati Väinjärve vallas eluneva kulak Püssi llo-hektariline talu fiktiivselt tema naisevenna R.Aruoja, sama talu teenija

1 "Uus Järvalane", nr. 31, 14. detsembril 1944.

2 "Järvalane", nr. 1, 4. jaanuaril 1945.

P. Neimanofi jt. vahel, kusjuures R. Aruojal oli samas vallas veel 30-hektariline talu.¹

Kasutades valla täitevkomiteede vilumatust, mõnikord aga ka võimu juurde pugunud vaenulikke elementide kaasi abi püüdsid kulakud maareformi läbiviimisel jätta endile paremaid maid ja lõigata kehvikutele halvemaid maatükke. Loomade ja inventari võrandamisel püüti ära anda halvemaid loomi ja põllutööriistu.

Partei- ja nõukogude organid võitlesid resoluutselt kulakute sabotaaži vastu. Maareformi seaduse moonutuste väljaselgitamiseks ja likvideerimiseks moodustas maakonna täitevkomitee 2 komisjoni, milliseid juhtisid maakonna täitevkomitee esimehe asetäitja Ernst Marmei ja maakonna parteikomitee sekretär Vladimir Tonto. Komisjonid selgitasid välja fiktiivmajapidamised ja maa ning kariloomad anti neile, kellel selleks õigus oli. 1947. aastaks viidi maareform lõpule. Sellega õnnestati tunduvalt kulakluse majanduslikku alust. Ühteaegu kasutas nõukogude võim ka kulakluse piiramiseks vahendeid, mis keelasid neil palgatööjõu kasutamist, ning nägid neile ette kõrgendatud müügikohustused ja põllumajandusmaksu. Nõukogude võimu abinõud kulakute piiramiseks aitasid kaasa väkekaubatootjate erakapitalistlike tendentside ületamiseks ja talurahva põhihulga kaasatõmbamisele sotsialistlikule ülesehitustööle.

1 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 11, l. 22.

Riikliku abi ja talurahva loova tööga hakkas põllumajanduslik tootmine järk-järgult taastuma. Suurenes külvipind ja taastati sõjaajal kultuurseisundist väljalangenud uudismaid. Neid hariti 1946. ja 1947. aastal üles üle 1700 hektari. Samal ajal korrastati magistraalkraave ligemale 200 kilomeetri ja kuivenduskraave ligemale 400 kilomeetri ulatuses.

Külvipinna laienemisele kaasnes ka saagikuse tõus. Nii suurenesid 1947. aastal võrreldes 1945. aastaga talivilja-saagid 24 protsenti, suvinisul 18 protsenti, söödajuurviljal 17 protsenti ja söödateraviljal 17 protsenti. 1947. aasta teraviljatoodangu plaan ületati kokku 4550 tonni võrra.¹

Järjekindlalt suurenes ka loomade arv. Kolme sõjajärgse aasta jooksul suurenes veiste arv maakonna taludes 2623, sigade arv 5648 ja hobuste arv 2541 võrra.²

1947. aasta sügisel korraldati esmaskordselt pärast sõda valdade põllumajandusnäitused, kus talupojad ja riiklikud majandid demonstreerisid oma saavutusi taime- ja loomakasvatuse arendamisel. Koerus korraldatud näituse välja-panekud kinnitasid, et Väinjärve valla talupojad olid mul-laviljakuse osas saavutanud sõjaeelse taseme ja selle isegi ületanud. Nii saadi 1940. aastal vallas keskmiselt talivilja 11 tsentnerit, 1944. aastal 9,5 tsentnerit ja 1947

1 Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal, Paide, 1948, lk. 12.

2 PRSI andmeil.

aastal 12,5 tsentnerit hektarilt. Suvivilja saagis olid samadel aastatel vastavalt 11, 7,8 ja 11,8 tsentnerit hektarilt ja kartulisaagid 100, 80 ja 105 tsentnerit hektarilt. Üksikud talupojad, nagu Jaan Höövel, Otto Joa, August Vatsel jt. said aga talivilja põldudel 30-tsentnerilisi ja suvivilja põldudel 23 - 25 tsentnerilisi saake.

Näituse väljapanekute hulgas oli ka võrdlemisi suure produktiivsusega lehma - toodanguga 3500 - 4500 kilogrammi piima aastas.¹

Sellele vaatamata oli tootlike jõudude areng maakonna põllumajanduses piiratud. Maa oli killustatud üle 9000 talumajapidamise vahel. Neist üle 2000 omas maad alla 10 hektari. Keskmiselt tuli nende majandite kohta vähem kui kaks hektarit põldu. Sellised väikesed talud ei jõudnud endagi vajaduseksprodukte toota, rääkimata kaubatoodangust. Teravalt andis tunda loomade vähesus. 1948. aasta 1. jaanuari seisuga toimunud loomade loenduse andmeil oli maakonnas 1488 talu hobusteta, 516 talu lehmata ja üldse loomadeta 133 majapidamist.²

Eriti andis tunda hobuste vähesus. Ilma hobuseta oli kaasajal talupidamine aga peaaegu võimatu. Kõigiks töödeks tuli hobust laenutada. Seejuures tuleb veel märkida, et 1947. aastal omas 9208 talust 6036 ehk 65 protsenti ainult ühe hobuse.³ Seega tuli ka neil talundel raskemaiks töödeks, nagu künd, heina- ja viljaniitmine jt. hobust laenata või teiste taludega vastastikku vahetada.

1 "Järvalane", nr. 112, 16. oktoobril 1947.

2 PRSI andmeil.

3 PRSI andmeil.

Suurel määral tuli kehvikutel kasutada masina-traktorijaamde abi. Traktorite töö oli aga väikestel maalappidel ebaproduktiivne ja selle tasuks tuli niigi väikesest saagist osa ära anda. Talupojad hakkasid ikka enam veenduma selles, et üksiktalupidamine ennast ei õigusta. Ainuke õige tee ummikust väljapääsemiseks oli ühismajapidamiste organiseerimine.

2. Kurss põllumajanduse kollektiviseerimisele

Maareformi lõpuleviimine valmistas ette pinna põllumajanduse täielikuks üleviimiseks sotsialismi rööbastele. Sellepärast hakkas Kommunistlik Partei, lähtudes leninliku kooperatsiooniplaani põhimõttest ette valmistama tingimusi väiketalumajandite ühendamiseks suurteks sotsialistlikeks majanditeks.

Põllumajanduse kollektiviseerimine on üks tähtsamaid sotsialismi ehitamise seaduspärasusi. Pärast tööstuse nationaliseerimist tekib sotsialistliku tööstuse (mille aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omandus) ja eraomandusele baseeruva põllumajanduse vahel vastuolu. Esimene on varustatud ajakohase tehnikaga ja tootmise plaanipärase organisatsiooniga, teises aga domineerib primitiivne tehnika ja killustatud käsitsitöö. Seega areneb tööstus palju kiiremas tempos kui põllumajandus ja viimane ei suuda enam tööstust rahuldada toormaterjalidega ning linna elanikkonda toiduainetega. Samuti puudub väiketalunikel

võimalus osta ja oma väikestel põldudel kasutada tööstuses toodetud põllumajandusmasinaid; seda võivad teha ainult suurmajandid. Seega takistavad vanad väiketalumajanduslikud tootmissuhted uute tootlike jõudude arenemist ja need on vaja asendada uutega. Seda tingib ka vajadus kapitalistlike elementide lõplikuks likvideerimiseks, sest väiketalumajandus sünnitab neid pidevalt.

Põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine on aga keeruline ülesanne. Tootmisvahendite ühistamine tööstuses oli palju lihtsam. Selleks oli tööliklassil täielik moraalne õigus, sest vabrikud ja tehased olid ehitatud tööliste ekspluateerimise teel. Põllumajanduses ei saa aga sotsialistlikke tootmissuhteid luua väiketalude eraomandi nationaliseerimisega. Vastpidi tootmisvahenditele tööstuses on talupoegade omandi aluseks, välja arvatud kulaklikud majapidamised, nende isiklik töö. Sellise omandi ära võtmiseks ei ole tööliklassil moraalselt õigust ja see tuleks suureks kahjuks tööliklassi ja talurahva liidule, mis ohustaks ühtlasi sotsialismi ülesehitamist. Järgelikult tuleb põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkujundamiseks otsida selliseid teid, mis vastaksid täielikult töötavate talupoegade majanduslikele huvidele ja soodustaksid nende kaasatõmbamist sotsialismi ülesehitamisele.

V.I. Lenin üldistades nõukogude võimu olemasolevaid kogemusi ja tuginedes Marxi ja Engelsi seisukohtadele, määras kindlaks konkreetse tee väiketalumajandite ühinemiseks kollektiivseteks proletariaadi diktatuuri tingimustes.

Oma kõnes VK(b)P VIII kongressil 23. mail 1919. aastal ta märkis, et "kõigepealt on vaja tõestada, et niisugune ühinemine on parem, on vaja inimesed niimoodi ühendada, et nad tõepoolest ühineksid, aga mitte sellele ei süli- taks, on vaja tõestada, et see on kasulik".¹

Lähtudes leninlikust juhendist võttis nõukogude võim ka Eestis kasutusele rea abinõusid, mis valmistasid ette põhjaliku pöörde kehvik- ja keskmiktalunike vaadetes ja harjumustes. Sellisteks abinõudeks olid töölisklassi ja talurahva liidu tugevdamise, kulakluse kui klassi piiramise ja tema isoleerimise kõrval ka masina-traktori jaamade ning sovhooside näol riikliku tootmissektori arendamine põllu- majanduses. Teiseks tähtsaks abinõuks oli ka põllumajan- dusliku kooperatsiooni arendamine ja laiendamine ning esi- meste kolhooside moodustamine, kus talupojad õppisid ühis- töö paremusi.

3. Riiklikud majandid ja kooperatiivühistud propagee- rivad suurtootmise eeliseid

Pärast okupantide väljakihutamist taastati maakonnas riiklikud põllumajandusettevõtted - masina-traktori ja- amad ja sovhoosid. Nende abil hakkas riik avaldama aktiivset mõju küla majanduslikule ja poliitilisele arengule. Järva- maal loodi 1941. aastal 2 masina-traktori jaama: Järva- Jaani ja Mäo - ning igas vallas hobulaenutuspunkt, arvult 13. Okupatsiooni ajal riisusid hitlerlased ja tassisid laiali masina-traktori jaamade ning hobulaenutuspunktide

1 V.I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 190.

vara. 1944. aasta sügisel taastati maakonnas masina-traktorijaamad ja hobulaenutuspunktid endisel arvul. 1947. aasta kevadel oli neis kokku 26 traktorit, 234 hobust ja vastav inventar maaharimiseks.¹

Olgugi et esimestel aastatel oli masina-traktorijaamade osatähtsus veel väike, võrreldes põllumajanduslike tööde üldmahuga, andsid nad siiski kehvikute majanditele maaharimisel tõhusat abi, vabastades nad kulaklikust sõltuvusest. Uusmaasaajate, Suure Isamaasõja invaliidide ja Nõukogude armeelaste perekondadele langes masina-traktorijaamade töömahust kuni 75 protsenti. Ülejäänud osa langes keskmiktalupoegadele ja põllumajandusühistutele.²

Aasta-aastalt aga masina-traktorijaamade töömaht kasvas. Kui 1945. aastal moodustas see 3560 ja 1946. aastal 4470 pehmekünnihektarit, siis 1947. aastal oli tööde maht juba 7550 pehmekünni hektarit.³

Vaatamata sellele, et põllumajanduslik tootmine oli killustatud ja seepärast pidid traktorid töötama väikestel põldudel, saavutati vilunud mehhanisaatorid küllaltki häid töötulemusi. Nii töötasid Karl Reini ja Evald Haljas 1947. aastal välja vastavalt 473 ning 311 pehmekünni hektarit.⁴

Masina-traktorijaamade abi piirdus peamiselt põldude üleskündmisega, külvil ja viljakoristamisel kasutasid kehvikud hobulaenutuspunktide teenuseid.

Maina-traktorijaamade poolt talurahvale antud abi tugevdas töölisklassi ja talurahva liitu ja veenis talunikke

1 EKPA, f.8, nim. 8, s.-ü. 34, l. 1-2.

2 Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal, Paide, 1948, lk.16.

3 Sealsamas, lk. 16.

4 Sealsamas, lk. 17.

suurmajapidamiste eelistes. Kodanliku diktatuuri päivil oli tehnika koondunud peamiselt kulaklikesse taludesse ja seega töötavale talupojale kättesaamatu või oli tema orjastamise vahendiks. Nüüd aga nägid talupojad oma kogemuste varal põllumajandusliku tehnika kasutamise paremusi tööviljakuse tõstmisel. Seejuures nad mõistsid, et väikes- tel ja sopilistel põldudel ei saa täielikult kasutada eesrindlikku tehnikat. Nad veendusid üha enam selles, et ainult kollektiivmajanditesse ühinemine võimaldab neil toot- misse rakendada kaasaja tehnikale ja teaduse saavutustele rajanevaid eesrindlikke töömeetodeid.

Rööbiti masina-traktorijaamadega demonstreerisid üksik- talupoegadele suurmajapidamise paremusi ka sovhoosid. Viie- maseid oli maakonnas viis: Käravete, Lungu, Nõmmküka, Ude- va ja Viisu. Kui maakond okupantidest vabanes, olid sovhoosid täiesti laostunud. Loomad ja põllutööinventar oli hävi- tatud või laiali tassitud ning hooned rüüstatud. Tänu riig- gi abile taastus sovhoositootmine kiiresti. Riik varustas sovhoose ajakohase tehnikaga, väetiste, jõusööda ja kvali- liseeritud kaadriga. Selle tulemusena saadi sovhoosipõldu- delt juba 1947. aastal keskmiselt 18 tsentnerit talivilja, 16 tsentnerit suvivilja ja 138 tsentnerit kartuleid hekta- rilt. Samaks ajaks suurenes loomade arv võrreldes 1944. aastaga hobuste osas 2,1 korda, veiste osas 1,9 korda ja sigade osas 11 korda. Käsikäes loomade arvu suurenemisega tõusis ka karja produktiivsus. 1947. aastal toodeti kesk- miselt lehma kohta 2690 kilogrammi piima, millest riigile anti 1500 kilogrammi.¹

1 Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal, Paide, 1948, lk.17 - 18.

Eriti häid tulemusi saavutasid maakonna parimad sovhoosid Udeva ja Viisu. 1947. aastal saadi Viisu sovhoosis 28 tsentnerit talivilja, 24 tsentnerit suvivilja ja 133 tsentnerit kartuleid hektarilt; lehma kohta toodeti keskmiselt 3580 kilogrammi piima. Udeva sovhoosis oli talivilja hektarisaagiks 25 tsentnerit, suveviljal 19,5 ja kartulitel 140 tsentnerit. Lehma kohta lüpsiti keskmiselt 3900 kilogrammi piima.¹ 1948. aasta esimese kolme kvartali tulemuste põhjal saavutas Udeva sovhoos üleliidulises sotsialistlikus võistluses esikoha ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu rändpunalipu. 1949. aastal autasustas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium sovhoosi tublisid loomakasvatajaid Otto Väinsalu, Hilda Kruusalu, Maria Ollikainen, Ivan Paukkut, Lembi Paukkut ja Aurelie Saart sotsialistliku töö kangelase nimetusega koos Lenini ordeni kuldmedaliga "Sirp ja Vasar".²

Ivan ja Lembi Paukku.

1 Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal, Paide, 1948, lk.18.

2 "Järvalane", nr. 120, 11. oktoobril 1949.

Tähtsat osa kollektiviseerimise ettevalmistamisel etendasid põllumajanduslikud ühistud. Kodanluse perioodil oli Järvamaal loodud palju mitmesuguseid kooperatiive: piima-, vee-, turba-, elektri- ja teisi ühistuid. Siis olid ühistud aga töötava talurahva ekspluateerimise üheks vahendiks. Ühistute juhtimise hoidis enda käes kodanlus, töötavad talupojad olid kooperatsioonist eemale tõukatud kõrgete sisseastumismaksude ja muude takistustega. Tehtud teenuste eest võtsid ühistud mitteliikmeilt samasugust tasu kui eraettevõtteki. Juba 1903. aastal kirjutas V.I. Lenin, et "kõigist neist parandustest, hinnaalandustest ja kooperatiividest (kaupade müügi- ja ostuühingutest) s a a v a d r i k k a d p a l j u r o h k e m k a s u. Rikkad muutuvad üha tugevamaks, ikka rohkem rõhuvad nad nii kehv- kui ka kesktalupoegi ... Et k ö i k keskmikud rikkaks saaksid, selleks tuleb rikkad ise eest ära koristada..."¹

Nõukogude võimu kehtestamisega 1940. aastal muutus ka kooperatsiooni iseloom. Liikvideeriti monopolistlikud kooperatiivkoondised ja asuti ühistuid puhastama kodanlikest elementidest ning neisse laialdaselt kaasa tõmbama töötavat talurahvast. Selle protsessi katkestas sõda.

Okupatsiooni ajal olid põllumajanduslikud ühistud suuremalt jaolt varjusurmas, välja arvatud piimaühistud, mil- lised tegelesid peamiselt normipiima ja -või kokkuvõtmise- ga.

1 V.I. Lenin, Teosed, 6. kd. lk. 353 - 354.

Kohe pärast maa vabastamist okupantidest algas Eesti põllumajanduslikes ühistustes vilgas tegevus. Asutati Põllumajanduslike Ühistute Peavalitsus, kellele pandi kogu Eesti ühistute juhtimine. Sellest ajast algab kiire tõus ja energiline tegevus kõigis põllumajanduslikes ühistutes. Tekib terve rida uusi ühistuid, peamiselt tõulooma- ja masinaühistuid. Uute ühistute juurdetulekuga kasvab ka liikmete arv kõigis ühistutes, eriti just masinaühistutes.

Järvamaa põllumajanduslike ühistute arvu ja koostist 1945. aastal iseloomustab tabel 2.

T a b e l 2

Järvamaa põllumajanduslike ühistute koostis 1945.a. ¹

Ühistu nimetus	Ühistute arv	Liikmete arv	Keskmiselt liikmeid ühistus	Ühistute liikmete protsent talude üldarvust
Masinaühistud	32	1280	40	12,1
Piimaühistud	19	2375	124	22,4
Kartuliühistud	20	325	16	3,2
Munaühistud	4	160	40	1,5
Turbaühistud	23	208	9	1,9
Veeühistud	40	682	17	6,4
Elektriühistud	4	41	14	0,4
Komplekssed ühistud	2	21	10	0,2
	127	5568	43,2	

Põhilist osa kehvikute ja uusmaasaajate abistamisel etendasid masinaühistud, millised omasid 1945. aastal

¹ "Järvalane", nr. 75, 3. juulil 1945.

97 traktorit, vastava põllutööinventari, 20 mootorit, 4 lokomobiili ja 110 viljapeksumasinat.¹ Iga viljapek-suagregaadi kohta peksti 1945. aastal keskmiselt 300 tonni vilja. Parimad masinistid, nagu Ahula masinaühistust Hugo Orgmets, Kurisoo masinaühistust Uku Kaldma ja Võhmata masinaühistust Osvald Innosaar peksid üle 500 tonni vilja.²

Esimestel sõjajärgseil aastail domineeris siiski suuremal määral varustus- ja turustuskooperatsioon: piima-, muna- ja teised ühistud, millised tegelesid põllumajandussaaduste turustamisega. Alles 1947. aastast peale algas põllumajanduslikus kooperatsioonis uus etapp. Küla sotsialistliku ümberkujundamise ülesannete täitmine nõudis üleminekut seni domineerinud varustus-turustuskooperatsioonidelt tootmiskooperatsioonidele. Seepärast võttis EK(b)P Keskkomitee XVI pleenum 1947. aasta aprillis vastu otsuse põllumajandusliku kooperatsiooni tootmistegevuse järsu intensiivistamise kohta. Põllumajandusliku kooperatsiooni ette seati nüüd põhiülesandena luua ja arendada ühismajapidamisi.

Täites seda otsust tehti maakonnas ära suur töö põllumajanduslike ühistute tugevdamisel. Ühistud puhastati lõplikult kulaklikest elementidest. Ühistute juhatustesse valiti 70 uut inimest kehvikute ja uusmaasaajate hulgast, neist oli 32 kommunisti.³ Väiksed ja fiktiivsed ühistud

1 PRA, f. 309, nim. 1, s.-ü. 43, l. 19.

2 Sealsamas, l. 4.

3 EKPA, f. 309, nim. 1, s.-ü. 236, l. 17.

muudeti elujõulisteks liitmise teel. Selle tulemusel ühistute arv küll vähenes, kuid liikmete arv suurenes. 1948. aasta jaanuarikuul oli maakonnas 54 põllumajandus-ühistut, kuhu kuulus 12053 liiget. Ühistud hõlmasid 8400 majapidamist ehk üle 90 protsendi talude üldarvust.¹

Ühistute juurde loodi majandid, kus kasvatati sordivilja, millega varustati ühistu liikmeid. Samal eesmärgi peeti loomakasvatustes tülloomi. 1948. aastal oli maakonna põllumajandusühistustes 89 sugupulli, 43 -kulti, 22 -tätku ja 28 -jäära. Linnukasvatustes pandi suurt rõhku tõukanade arendamisele. Türil ja Koerus asutati farmid, kust talupojad said osta tõupuhtaid kanu. Samuti suurendati Sargvere haudejaama võimsust.

Eesrindliku agro- ja zootehnika rakendamisel kujunesid ühistute majapidamised mustermajanditeks. Näiteks saadi Kabala piimaühistule kuuluvas majandis 1948. aastal keskmiselt 22 tsentnerit teravilja hektarilt ja Pikavere piimaühistu majandis 4000 kilogrammi piima lehma kohta.²

Ühismajandites töötasid ühistute liikmed talgute või tükitöö korras, mille eest maksti tasu normipärva alusel. Need ühismajapidamised olid sotsialistliku suurtootmise kooliks. Nende kaudu tutvusid Järvamaa talupojad töö organiseerimise ja tasustamise sotsialistlike printsiipidega. Ühine töö veenis talupoegi kui kasulik on üle minna kollektiivsele tootmisvormile. Hiljem tekkisidki mitmed

1 PRA, f. 309, nim. 1, s.-ü. 236, l. 17.

2 "Järvalane", nr. 124, 14. oktoobril 1948.

esimesed kolhoosid põllumajandusühistute ühismajandite ümber.

4. Järvamaa esimesed kolhoosid

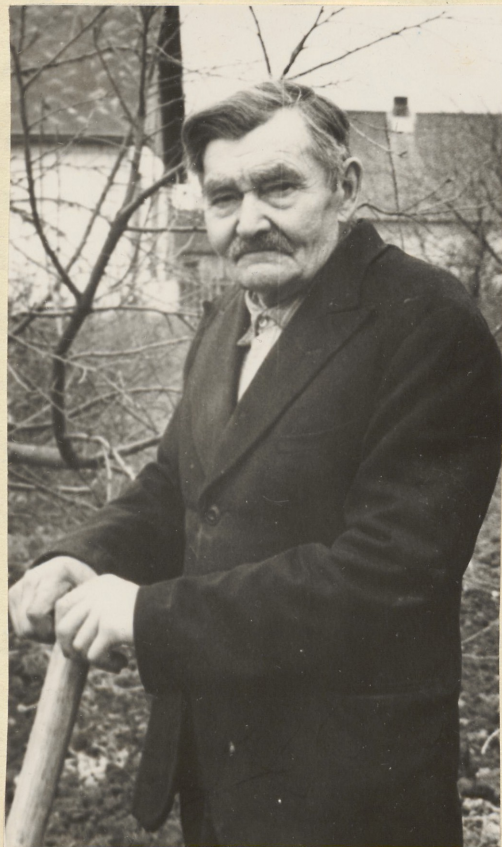
1947. aastal hakkas kollektiviseerimise idee hõlmama Eesti töötava talurahva üha laiemaid hulki. 1947. aasta 23. augustil tekkis esimene, Viktor Kingissepa nimeline kolhoos Valjala vallas Saaremaal. Aasta lõpul oli vabariigis 5 kolhoosi. Järvamaal 1947. aastal kolhoose ei organiseeritud, kuid mõtteid selleks oli teoksil mitmes vallas. Avaldusi kolhoosi astumiseks oli maakonnas esitanud 130 talupoega.¹

Esimene initsiatiiv grupp moodustati 1. jaanuaril 1948. aastal Albu vallas Ahula külas. Selle initsiaatoriks oli kommunist Jakob Rukki. J. Rukki oli tubli agitaator. 1941. aastal töötas ta hobulaenutuspunkti juhatajana. Suure Isamaasõja ajal evakueerus tagalasse. 1944. aastal tuli kodukülla tagasi ja sai uusmaatalu. Tutvunud sõja ajal vennasvabariikides kolhooside eluga, hakkas ta seda propageerima oma kodukülas. Naabrid tulid sageli J. Rukki juurde vestlema. Ühiselt õpiti tundma põllumajandusartelli põhikirja ja kuulati peremehe juttu kolhooside elust.

Kui talupoegadel mõte küpseks sai, korraldati esimene ametlik koosolek. See peeti maha uue aasta õhtul J. Rukki

1 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü.34, l. 11.

talus. Koosolekust võt-
tis osa ka maakonna par-
teikomitee I sekretär
Eduard Säremat. Koos-
olekul moodustati init-
satiivgrupp, kuhu kuulus
18 liiget. Peale J. Rukki
veel Alma Veljaksaar,
Artur Sommer, Artur Vurm,
Mihkel Põhjala, Helene
Sameler, Ludmilla Lumi,
Ida Müür, Aleksander
Karjus jt.¹

Pensionär J. Rukki
aiamaal.

Kuu aja jooksul tuli
veel avaldusi juurde ja
28. jaanuaril peetigi
kolhoosi organiseerimise
koosolek. Võeti vastu põllumajandusartelli põhikiri ja va-
liti kolhoosi juhatus ning revisjonikomisjon. Kolhoosi esi-
meheks valiti J. Rukki, peale tema valiti juhatusse veel
Artur Sommer, Mihkel Põhjala, Lehte Kletsmann ja Elviine
Karjus. Revisjonikomisjoni valiti Artur Vurm, Marta Kago-
vere ja Meeta Pärn. Kolhoosi nimeks kinnitati "Kaardiväe-
lane."

1 "Kaardiväelase" kolhoosi üldkoosoleku protokoll nr. 22,
22. veebruaril 1949.

Majandisse ühines 18 peret, kokku 65 inimest, neist tööjõulisi 43. Kolhoosil oli maad 305 hektarit, sellest põldu 203 hektarit. Hobuseid oli 18, veiseid 21, neist lehmi 15.¹

4. jaanuaril 1948. aastal organiseeriti teine initsiatiivgrupp Ambala vallas Linnape küla talunike ja kohaliku hobulaenutuspunkti tööliste poolt. 17. jaanuaril oli kolhoosi moodustamise koosolek. Kollektiivmajandisse ühines 17 majapidamist, kus oli kokku 65 inimest. Kolhoosi juhatusse valiti Eduard Hüüs, Alfred Tali, Johannes Orv ja Ander Hämäläinen; revisjonikomisjoni valiti Are Keeni, Paul Jõgeva ja Aleksander Kaldoja. Kolhoosi esimeheks valiti Ambla masinaühistu esimees kommunist Jakob Lilleberg. Kolhoosi nimeks kinnitati "Uus Elu".²

1948. aasta kevadkülvi eel organiseeriti maakonnas veel neli kolhoosi: "Kalev" Paide vallas Palu külas, "Edasi" Särevere vallas Taikse külas, "Esimene Mai" Väätsa vallas Lõõla külas ja "Esimene Mai" Kärü vallas Ingliste külas.

Maakonna partei- ja nõukogude organid võtsid noored ühismajandid kohe oma kontrolli ja juhtimise alla ning andsid neile organisatsioonilist ja materiaalist abi. Kolhoosidele eraldati eelistatult mineraalväetisi, sordiseemet, põllutööriistu, ehitusmaterjale jne. Agronoomid ja zootehnikud aitasid koostada tootmisplaane ja sisse seada arvestust.

Erilist rõhku pandi noorte majandite poliitilisele tugevdamisele. Kus võimalik oli, moodustati kohe partei- ja kom-

1 "Kaardiväelase" kolhoosi üldkoosoleku protokoll, nr.1, 28. jaanuaril 1948.

2 "Uue Elu" kolhoosi üldkoosoleku protokoll nr. 1, 27. jaanuaril 1948.

somoli-algorganisatsioonid, ühismajandesse suunati kommuniste jne. "Kaardiväelase" kolhoosi suunati Järva-Madise Kooperatiivi autojuht kommunist Aleksander Kleitsmann. Viimane oli pärit Leningradi oblastist, kus ta enne sõda töötas masina-traktorijaamades traktoristina ja tundis seepärast hästi kolhooside elu. "Kaardiväelases" hakkas ta tööle autojuhina, ühtlasi valiti ta partei-algorganisatsiooni sekretäriks.

Kolhooside suurtootmise eelised ilmsid peagi. Noored ühismajandid täitsid edukalt kevadkülviplaani, kusjuures enamik külve tehti sordiseemnega, reaskülvis ja teiste agrotehniliste võtete kohaselt. Edukalt kulgesid ka sööda-varumine ja viljakoristamine; põllumajandussaaduste müügi-kohustused täiteti ennetähtaegselt ja ületati.

Sügisel kogusid noored kollektiivmajandid märksa suuremad saagid kui üksiktalupojad. Saake võrdleb tabel 3.

T a b e l 3

Tähtsamate põllukultuuride saagid maakonna kolhoosides ja üksikmajapidamistes 1948. aastal¹

	Hektari saak kolhoosides ts	Hektari saak üksikmaja- pidamistes ts	Kolhoosides rohkem	
			ts	%
Talivili	17,8	14,9	2,9	19
Suvivili	15,6	12,9	2,7	20
Kartul	150	131	19	15

1 PRA, f. 309, nim. 1, s.-ü. 239, l. 5.

Parimad ühismajandid sai aga tunduvalt suuremaid saake. Nii kogus Väätsa valla "Esimese Mai" kolhoos talivilja 19 tsentnerit, suvivilja 18 tsentnerit ja kartuleid 165 tsentnerit hektarilt.¹ 1948. aasta töö põhjal autasustati mitmeid suurte saakide meistreid valitsuse poolt ordenite ja medalitega. "Kaardiväelase" kolhoosi lüüliivanemat Johannes Veljaksaart, kes kogus 22,6 tsentnerit nisu ja 21,1 tsentnerit rukist hektarilt autasustati Tööpunalipu ordeniga. Väätsa valla "Esimese Mai" kolhoosi lüüliivanemat Eduard Mikserit autasustati medaliga "Töövapruse eest" ja sama kolhoosi liikmeid August Võidlat ja Loviise Pindret medaliga "Eeskujuliku töö eest"²

Võrdlemisi head olid noorte kolhooside töötulemused ka loomakasvatuse alal. Veiste arv suurenes 55 protsendi, hobuste arv 13 protsendi võrra.³ "Kaardiväelase" kolhoosis lüpsiti ajavahemilul 1. maist - aasta lõpuni lehma kohta 2100 kilogrammi piima jne.⁴

J. Veljaksaar
abikaasa
Almaga kodu
õuel.

×

1 "Järvalane", nr. 123, 12. oktoobril 1948.

2 "Järvalane", nr. 54, 10. mail 1949.

3 "Järvalane", nr. 152, 21. detsembril 1948.

4 "Kaardiväelase" kolhoosi üldkoosoleku protokoll nr.22, 2. veebruaril 1949.

Vaatamata loomade arvu suurenemisele oli neid siiski äärmiselt vähe. Põllumajandusliku maa iga 100 hektari kohta oli kolhoosides 6 lehma, iga 150 hektari kohta 1 siga ning iga 1000 hektari kohta 1 lammas.¹

Hea põllukultuuride saak ja loomade produktiivsus tagas kolhoosnikutele ka rikkaliku töötasu, mis võimaldas neil kohe tõsta elatustaset. Nii said Väätsa valla "Esimese Mai" kolhoosi liikmed normipäeva kohta 10 kilogrammi teravilja, 8 kilogrammi kartuleid ja 4 rubla raha.² "Kaardiväelase kolhoosis oli normipäeva tasuks 6,5 kilogrammi teravilja, 2 kilogrammi kartuleid, 2 kilogrammi kapsaid, 12 kilogrammi heinu ja põhku loomasöödaks ning enam kui 5 rubla raha.³ Keskmiseks normipäeva tasuks oli maakonnas 6 - 10 kilogrammi teravilja, 4 - 8 kilogrammi kartuleid ja kuni 5 rubla raha.⁴

Eriti paranes kolhoosides kehvikute olukord. Näiteks Väätsa valla "Esimese Mai" kolhoosi astunud kehvikud Juhan ja Aliide Ubak kogusid üksikmajapidamise ajal kõige paremal aastal oma talu põldudel ainult 700 kilogrammi vilja.⁵ Esimesel kolhoosiaastal töötasid nad kolmeliikmelise perekonna peale välja 830 normipäeva, mille eest nad said 8,3 tonni teravilja, 6,6 tonni kartuleid ja 3320 rubla

1 "Järvalane", nr. 152, 21. detsembril 1948.

2 Sealsamas.

3 "Kaardiväelase" kolhoosi üldkoosoleku protokoll, nr. 22, 2. veebruaril 1949.

4 "Järvalane", nr. 152, 21. detsembril 1948.

5 "Järvalane", nr. 119, 2. oktoobril 1948.

raha¹ (1948. aasta väeringus). Sellele lisandusid veel sissetulekud individuaalsest majapidamisest.

Kolhooside ühistöö saavutuste vastu tundsid üksiktalupojad suurt huvi. "Kaardiväelase" kolhoosi endise esimehe Jakob Rukki mälestuste järgi ei saanud ta vallas või maakonnas ringi liikudes muud teha kui vastata tuttavate pärimistele kolhoosi elu kohta. Noortesse ühismajanditesse korraldati sageli ekskursioone, nende tegevust valgustati maakonna ajalehes. Samuti pakkus noorte majandite elu head materjali propagandistidele ja agitaatoritele.

Maakonna partei- ja nõukogude organid propageerisid laialdaselt kolhooside esimese aasta töösaavutusi. 10. oktoobril 1948. aastal korraldati Türi linnas põllumajandusnäitus, kus külastajate tähelepanu köitsid eelkõige noorte kolhooside väljapanekud. Näitusel esinesid eksponaatidega kolm kolhoosi: "Esimene Mai" Väätsa vallast, "Kalev" Paide vallast ja "Edasi" Särevere vallast. Kolhooside väljapanekute juures olid selgitavad diagrammid, millistel võrreldi ühismajandite saavutusi valdade üksikmajapidamiste keskmiste töötulemustega.

Vaatamata kollektiivmajandite noorusele, olid nad teinud suuri edusamme põllumajandusliku tootmise arendamisel ja üksikmajapidamistest tublisti ette jõudnud. Näitust külastas 2000 inimest, ^eshulgas palju ekskursioone valdadest, kõik nad soovisid veenduda kolhoositootmise

1 "Järvalane", nr. 152, 21. detsembril 1948.

suurtes eelistes, mida ka näituse väljapanekud kinnitasid.

Esimese majandusaasta töö põhjal veendusid kehvikud ja valdav enamik keskmikuid üha enam selles, et kolhoosidesse astumine pakub neile jõukat elu. Seepärast elavnes kohe pärast sügistöid kolhooside organiseerimine.

Samal ajal võtsid varem moodustatud kolhoosid vastu uusi liikmeid ümbruskonna talupidajate hulgast. Nii võeti Väätsa valla "Esimese Mai" kolhoosi vastu 22 majapidamist, "Kaardiväelase" kolhoosi 10 majapidamist, "Kalevi" kolhoosi 8 majapidamist jne.¹

Aasta lõpul oli maakonnas 46 kolhoosi, kuhu oli ühinenud 740 talu ehk 8 protsenti kogu talude üldarvust. Kolhoosidele kuulus 15484 hektarit maad, sellest põllumaad 7568 hektarit, mis moodustas 10,8 protsenti üksikmajapidamistele kuulunud külvipinnast.²

Esimesest kolhoosi-aastast tegi kokkuvõtte 19. detsembril 1948. aastal toimunud maakonna kolhoosnikute I konverents. Viimasele oli saabunud 134 delegaati - ühis- majandite juhtivaid töötajaid ja eesrindlasi. Kokkutulnutele esines ettekandega maakonna täitevkomitee esimees Gustav Nahkur. Kogemuste vahetamisel võttis sõna 17 seltsimeest, nende hulgas "Kaardiväelase" kolhoosi lüüvanem Johannes Veljaksaar, sama kolhoosi partei-algorganisatsiooni sekretär Aleksander Kleitsmann, "Edasi" kolhoosi

1 "Järvalane", nr. 132, 2. novembril 1948.

2 "Järvalane", nr. 152, 21. detsembril 1948.

esimees R. Rannik, Väätsa valla "Esimese Mai" kolhoosi
esimees J. Kolk jt.¹

Konverents võttis vastu üleskutse kõigile maakonna
kolhoosnikutele. Üleskutses seati kõigi kolhoosnikute
ette loosung - lülema aja jooksul muuta kõik kolhoosid
eesrindlikeks ja kolhoosnikud jõukaks.

Esimeste kolhooside kogemused olid massilise kollek-
tiviseerimise ettevalmistamisel oluliseks teguriks. Juba
ühe majandusaastaga tõestasid nad oma vaidlematut üleole-
kut individuaaltootmisest. Ja see oligi kõige tähtsam.

1 "Järvalane", nr. 152, 21. detsembril 1948.

III P E A T Ü K K

K O L H O O S I K O R R A V Ö I D U A A S T A D

1. Kollektiviseerimine võtab massilise iseloomu

1949. aasta on läinud Eesti NSV ajalukku kui põllumajanduse üldise kollektiviseerimise aasta. Arvestades 1948. aasta lõpuks valjakujunenud majanduslikke tingimusi ja klassivõitluse teravnemist külas andis EK(b)P Keskkomitee XXIV pleenum 1948. aasta oktoobris parteiorganisatsioonidele konkreetse juhendi põllumajanduse lõplikuks sotsialistlikuks ümberkujundamiseks.

29. oktoobril arutati pleenumi otsus läbi Järva maakonna parteiaktiivi koosolekul. Viimane tegi kokkuvõtte kollektiviseerimise käigust maakonnas ja esimeste ühismajandite tööst ning pidas vajalikuks kollektiviseerimise protsessi igati hoogustada. Koosoleku resolutsioonis on öeldud, et "parteiaktiivi koosolek on seisukohal, et kogu maakonna parteiorganisatsioonide ja kõigi nõukogude-, majandus- ja ühistegelike organite peamiseks ülesandeks maal on küla sotsialistlik ümberkorraldamine. On vaja tugevdada sidemeid sulaste, kehvikute ja töötavate keskmikega. Kõigil partei vallakomiteedel, partei-algorganisatsioonidel ja iga kommunistil on vaja laialdaselt sel-

gitada töötavatele talupoegadele kolhoosikorra paremusi, võrreldes üksikmajapidamistega. Tuleb näidata, et kolhoosikord on ainuke õige tee sulastele, kehvikutele kui ka keskmikutele, et vabaneda kulaku ikkest, saavutada uus tõus põllumajanduses. Kõik maal elavad kommunistid ja nõukogude aktivistid peavad oma algatuse ja isikliku eeskujuga töötavale talurahvale teed näitama ning esimestena kolhoosi astuma.¹

Koosolek konstateeris vajadust tugevdada võitlust kulakute vastu ja tõsta poliitilist valvsust külas. Samuti juhiti tähelepanu talupoegade hulgas tehtavale väärastele selgitustööle. Küsimus seisis nimelt selles, et valdade parteikomiteed ja täitevkomiteed, soovides talupoegade kolhoosiastumist kiirendada, hakkasid neile survet avaldama. Näiteks levis Koigi valla talupoegade hulgas jutt, et pärast EK(b)P Keskkomitee XXIV pleenumit on kolhoosidesse astumine sunduslik. Kareda vallas aga räägiti, et talupoegi, kes kolhoosi ei lähe, maksustatakse kõrgendatud põllumajandusmaksuga.²

Selline surve avaldamine oli kolhoosiliikumisele kahjuks ja täielikult vastuolus leninlike juhenditega.

V.I. Lenin kirjutas, et "Edendades kesktalupoegadele igat liiki ühistuid, samuti põllumajanduslikke kommuune, nõukogude võimu esindajad ei tohi lubada kõige vähematki sundust nende loomisel. Väärtuslikud on ainult need ühi-

1 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 10, l. 64.

2 Sealsamas, l. 39, 59.

nemised, mis talupojad on teostanud ise omal vabal algatusel ja mille kasulikkust nad on praktikas järele proovinud. Ülemäärane kiirustamine selles asjas on kahjulik, sest see võib ainult suurendada kesktalurahva eelarvamusi uuenduste suhtes".¹

Pole kahtlust, et seda leninlikku juhendit rikuti ka pärast parteiaktiivi koosolekut, sest ka samal koosolekul avaldati valdade parteikomiteedele ja täitevkomiteedele teatud survet. Maakonna täitevkomitee esimees Gustav Nahkur, kes koosolekul tegi ettekande, analüüsisides kollektiviseerimise käiku valdades, tõstis esile need vallad, kus oli rohkem kolhoose moodustatud.

Surveavaldamise tagajärjel hakkasid ka Järvamaa talupojad teatud eelarvamustega kolhoosidesse suhtuma. Selle tagajärjel kolhoosi astuda soovijate arv võrreldes 1948. aasta sügiskuudega tunduvalt vähenes. 1948. aasta oktoobrikuul organiseeriti maakonnas 21 kolhoosi, novembrikuul aga 5, detsembrikuul 5 ja 1949. aasta jaanuarikuul 2 kolhoosi.²

Kolhooside organiseerimisele avaldas muidugi ägedat vastutpropagandat kulaklus, kes, nagu me järgnevatel lehekülgedel näeme, sellel perioodil eriti aktiveerus.

Nähes kollektiviseerimise käigus teatavat mõõna, suunas maakonna parteikomitee valdadesse aktiivi, kes organiseeris talupoegade koosolekuid ja selgitas neile ühistootmise ee-

1 V.I Lenin, Teosed, 29. kd. lk. 195.

2 Arvestus tehtud Järva maakonna põllumajandusartellide põhikirjade registreerimise raamatu järgi.

liseid. Talupojad tundsid selliste koosolekute vastu suurt huvi. Näiteks võttis Käru vallas Käru rahvamajas toimunud koosolekust osa 270 talupidajat, Väinjärve vallas Koeru rahvamajas oli koos 175 talupoega ja Säreve vallas Retla külas 160 talupoega.¹

Selgitustöö tulemusena hakkas valla täitevkomiteedesse uuesti rohkesti kolhoosi astumiseks soovijate avaldusi laekuma. Nii anti märtsikuu esimese nädala jooksul Väinjärve vallas 40 avaldust, Lehtse vallas 24 avaldust, Paide vallas 15 avaldust jne.² See võimaldas märtsikuul moodustada 13 kolhoosi.³ Aprillikuul võttis kollektiviseerimise protsess aga massilise iseloomu. Viimast soodustas suurel määral klassipoliitikas teostatud järsk pööre. Märtsikuu lõpul viis Kommunistlik Partei töötava talurahva rünnakule viimase ekspluataatorliku klassi - kulakluse vastu.

2. Kulakluse kui klassi likvideerimine

Kolhoosi liikumise laienemisega ja esimeste ühismajandite tekkimisega oli teravnenud külas klassivõitlus. Kulakud ja teised nõukogude korrale vaenulikud elemendid püüdsid kõikvõimalike vahenditega kolhooside moodustamist pidurdada. Nad laimasid igasuguste väljamõeldistega kolhoosikorda, hirmutasid ja terroriseerisid kehvikuid ning keskmikuid, kes pooldasid kolhooside moodustamist.

Maakonna parteikomitee poolt 23. märtsil 1948. aastal korraldatud sulaste nõupidamisel rääkis taluteenija Elisa-

1 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 8, l. 10.

2 Sealsamas, l. 12.

3 Järva maakonna põllumajandusartellide põhikirjade registreerimise raamat, lk. 4 -8.

bet Nikolaševa: "Olen orjanud Vöhmuta vallas Selikülas elunevat kulakut Nikolai Tuglast neli ja pool aastat. Töö oli väga raske, peale selle pilked ja mõnitused. Palka sain talvel 150 ja suvel 200 rubla kuus. Ent viimasel poolteisel aastal pole kulak mulle maksnud kopikatki. 18. märtsil sai kulak teada, et sõidan maakonda sulaste ja taluteenijate nõupidamisele ja ajas mind talust välja".¹ Selliseid kulakute vihapurskeid sulaste ja teenijate vastu oli mujalgi. 1948. aasta augustikuul kirjutas maakonna ajalehes taluteenija Alma Selter: "Orjasin juba lapsest saadik suurtalunikke. Ka pärast abiellumist pidin jätkama sama teed. Mehe surma järel sattusin väga raskesse olukorda. Et kuidagi ära elada, astusin Lööla küla suurtaluniku Juhan Tohvelmanni juurde teenistusse, kes "suurest armust" ohverdas oma 11-toalisest korterist minule ja kolmele lapsele väikese toakese. Ennekuulmatult rasked ja kurnavad töötingimused, pilked ja mõnitused - need said mulle osaks selle aja jooksul. Töö eest andis ta mulle ainult sandikopikaid, millega vaevalt suutsin ennast ja lapsi elatada. Nüüd leidis viimane, et ta minu tööjõudu enam ei vaja ja kihutas mind koos lastega talust välja".²

Kolhoosi liikumise kasvuga hakkasid kulakud massiliselt likvideerima oma majapidamisi, jätsid vilja külvamata või koristamata, saboteerisid riiklike müügikohustuste täitmisel ning põllumajandusmaksu tasumisel.

Rakke vallas elunenud kulak Rudolf Kruus andis 1948. aas-

1 "Järvalane", nr. 36, 23. märtsil 1948.

2 "Järvalane", nr. 99, 17. augustil 1948.

tal oma talu Vägeva piimaühistule. Enne üleandmist oli talus 9 lehma, 2 mullikat, 5 hobust, peale selle lambaid, siigu ja põllutööriistu. Piimaühistule andis ta üle ainult ühe lehma, mullika, hobuse ja mõned põllutööriistad. Ülejäänud loomad kulak realiseeris. Kulaku riigivastane teguvus nakatas ka teisi. Nii tappis sama valla keskmik Ferdinand Haljaste oma sugupulli ja tõukuldi.¹

Kevadkülvil esines mitmes vallas juhtumeid, et kulakud jätsid põllud seemendamata. Nii ei olnud 29. mail 1948. aastal, kui enamikel talunikel oli külv tehtud, Kareda vallas veel kolm kulakut külvi alustanud. Neist Ammuta asunduses elanud kulak Johannes Sõnajalg seemendas nagu pilkeks ainult ühe hektari, kusjuures talul oli põldu 21,86 hektarit.²

Sügisel püüdsid kulakud kõigi vahenditega takistada viljapeksmist ja riiklike müügikohustuste täitmist. Kareda valla Peetri küla kulak Vilhelmine Tõruke jättis koristamata 2 hektarit talivilja, Paide valla Purdi küla kulak Voldemar Ruube keeldus vilja peksmast jne.³

Kui algas kolhooside moodustamine, ei olnud veel kõik kulaklikud majapidamised maakonnas välja selgitatud, seepärast õnnestus kulakutel püüda noortesse ühismajanditesse ja neid seestpoolt õõnestada. Nad sokutasid oma käsilasi vastutavatele kohtadele, agiteerisid kolhoosides kehvikuid ja keskmikke tapma loomi, likvideerima põllumajanduslikku inventari jne.

1 "Järvalane", nr. 99, 17. augustil 1948.

2 "Järvalane", nr. 65, 29. mail 1948.

3 "Järvalane", nr. 102, 24. augustil 1948.

Paide valla parteikomitee ja kohalike aktivistide lühinägeliikkuse tõttu õnnestus Mustla külas moodustatud kolhoosi "Kungla" pügeda kulak Härmastel. Viimane omas varem samas külas kolm talukohta, kogusuurusega 93 hektarit. Kulakul oli taraktor ja viljapeksugarnituur, millega ta eksploateeris ümbruskonna talupoegi. Talus kasutas ta pidevalt võõrast tööjõudu.

Kui Härmaste oli kolhoosi vastu võetud, hakkas ta kohe noort ühismajandit laostama. Kõigepealt agiteeris ta teisi kolhoosnikuid lihanormi täitmise ettekäändel tapma ühistamisele kuuluvaid loomi. Esimesena tegi ta seda ise. Tema eeskujule järgnesid kolhoosi esimees Viilup, juhatuse liige Kärdi, kolhoosnik Ulla jt., kes tasusid isiklikud kolhoosniku riiklikud lihamüügikohustused 4 -6 aastaks ette. Kokku tapeti kolhoosis 6 lüpsilehma.

Oma poja Verner Härmaste sokutas kulak kolhoosi arvepidajaks. Viimane ei jõudnud nelja kuu jooksul muud midagi teha kui pealkirjastada kaks vihikut, ühe üldkoosolekute, teise juhtuse koosolekute protokollimiseks.¹

Maakonna parteikomitee juhtimisel pidasid valdade parteiorganisatsioonid ja täitevkomiteed kulakute vastu otsustavat võitlust. Kulakute väljaselgitamiseks viidi külades läbi kehvikute ja sulaste koosolekud. Viimastel oli suur poliitiline tähtsus: need paljastasid kulakute septsusi kolhoosikorra vastu. Näiteks Vajangu valla Järsi külas toimunud sulaste ja kehvikute koosolekul selgus, et kolhoo-

1 "Järvalane", nr. 11, 27. jaanuaril 1949.

side moodustamise vastu agiteerib külas kulak Salme Ohak, kes valla paeteiorganisatsiooni vähese valvsuse tõttu oli valitud rahvasaadikuks. Kasutades rahvasaadiku autoriteeti, rääkis S. Ohak, et kolhooside organiseerimine Eestis on võimatu, kuna põllud on kivised ja väikesed, talud laiali pil-
latud jne. Kolhoosid õigustavad end ainult Venemaal, kus on suured põllud. Peale selle avaldas ta arvamust, et nõukogu-
de võim ei püsi Eestis kuigi kaua ja seepärast pole mõtet kolhooside moodustamisega kiirustada.¹

Kulakud paljastati ka noortes kolhoosides. Selle tulemu-
seha võeti maakonna täitevkomitee poolt 1948. aastal täien-
davalt kulaklike majapidamiste nimekirja 198 majandit.² Kol-
hoosidesse pügenud kulakud heideti sealt välja. Nii heide-
ti "Kaardiväelase" kolhoosist välja koos perekondadega ku-
lakud Artur Sommer ja Aleksander Karjus, "Edasi" kolhoosist
kulakud Jaanhold ja Rulli, Väatsa valla "Esimese Mai" kol-
hoosist kulak Mark jne.³

Neid kulakuid, kes šaboteerisid müügi- ja maksukohustus-
te täitmisel, karistati karmilt. 8. veebruaril 1949. aastal
karistas Paide jaoskonna rahvakohus Paide vallas elanud ku-
lakut Aleksander Nurme kaheaastase vabaduskaotusega, koos
kogu vara konfiskeerimisega ja kolmeks aastaks asumisele saat-
misega. A.Nurm keeldus tasumast 1947. ja 1948. aasta põllu-
majandusmaksu, mis talle oli määratud 19483 rubla ulatuses.
Samuti keeldus ta täitmast metsatöökohustust. Samal päeval

1 "Järvalane", nr. 20, 17. veebruaril 1948.

2 Arvestused tehtud Järva maakonna täitevkomitee 1948.
aasta protokollide järgi.

3 "Järvalane", nr. 99, 17. augustil 1948.

karistas rahvakohus Säreveere vallas Põikva külas elanud kulakut Johannes Viigandit ja samas vallas elanud kula-
kuid Leida Kruusbergi ning Leida Iismaad põllumajandus-
maksu tasumata jätmise pärast.¹

Seoses kolhoosiliikumise aktiviseerumisega läks nõu-
kogude võim Eestis 1949. aasta kevadel üle kulakluse pii-
ramise poliitikalt kulakluse kui klassi likvideerimise po-
liitikale. Kulaklus oli Eesti kõige arvukam ekspluataator-
lik klass. Kodanliku riigi päivil kasutas Järvamaakonna
8821 talust 1199 talu² ehk 13,6 protsenti talude üldarvust
oma majapidamistes alalist võõrast tööjõudu ja kurnasid
küla kehvikuid ning kesknikuid. Saksa okupatsiooni perioo-
dil olid kulakud hitlerlaste aktiivseteks abilasteks, nad
juhtisid omakaitse organisatsioone, tapsid uusmaasaajaid
ja nõukogude aktiviste. Sõjajärgsel perioodil jätkasid nad
külakehvistu ja tööliisklassi ekspluateerimist, kasutades
poolmuidu nende tööjõudu ning turustades ennekuulmatult
kõrgete hindadega põllumajandussaadusi. Seega käis eesti
kulakluse kohta täielikult V.I. Lenini hinnang, mille ta
andis 1918. aastal oma artiklis "Seltsimehed-töölised! Lähme
viimasesse otsustavasse lahingusse!". Lenin kirjutas: "Ku-
lakud on kõige elajalikumad, kõige tooremad, kõige metsi-
kumad ekspluataatorid, kes teiste maade ajaloos korduvalt
on restaureerinud mõisnike, tsaaride, pappide ja kapitalis-
tide võimu. Need vereimejad rikastusid sõja ajal rahva vi-

1 "Järvalane", nr. 21. 19. veebruaril 1949.

2 "Põllutöökoja Aastaraamat", nr.8, 1940, lk. 278 - 279.

letsuse arvel, nad kogusid raha tuhandete ja sadade kaup, tõstes vilja ja muude toiduainete hindu. Nad läksid rasva sõjast laostatud talupoegade arvel, näljaste tööliste arvel..."¹

Kulakluse lõplikuks likvideerimiseks polnud varem võimalust, sest kuni külas eksisteeris erapõllumajanduslik tootmine, säilis alaline majanduslik baas kulakluse taastekkimiseks. Samuti oleks raskusi tekitanud kulakute maa ja inventari realiseerimine. Sallida aga sellise klassi olemasolu kolhoosiliikumise kasvuperioodil oleks tähendanud toimida tööliisklassi ja talurahva enamiku huvide vastaselt ning pidurdada põllumajanduse sotsialistlikku ümberkorraldamist.

Kasutades teiste vennasvabariikide kogemusi võttis nõukogude võim ka Eestis kulakutelt tootmisvahendid ära ning andis need ja kulakute kasutusel olnud maa kolhoosidele. Kulakute perekonnad aga asustati ümber teistesse vennasvabariikidesse, kus nad teatud aja jooksul ümberkasvasid. Hiljem lubati neid oma endisse kodukohta tagasi elama asuda.

Kulakluse likvideerimisel tehti ka jämedaid vigu. Paha tihti tungisid valdade täitevkomiteed peale ka keskmikele. Nii tuli Järva maakonna täitevkomiteel 1948. aastal tagasi lükata 59 ettepanekut, mis oli tehtud valdade täitevkomiteede poolt talunike kulakaks kinnitamise kohta.² Selline klassipoliitika moonutamine kohapeal, nõrgestas tööliisklassi ja talurahva liitu, tõrjudes osa keskmikuid sellest eemale.

1 V.I. Lenin, Teosed, 28. kd. lk. 39.

2 Arvestus tehtud Järva maakonna täitevkomitee 1948. protokollide alusel.

3. Kolhooside organisatsiooniline tugevdamine

Pärast kulakluse likvideerimist hakkasid talupojad massiliselt kolhoosidesse astuma. 1949. aasta kevadkülvi eel aprillikuul moodustati maakonnas 109 kolhoosi, millistele lisandus maikuul 27, juunis 2, juulis 7, septembris 3 ja detsembris 1 kolhoos. Kokku oli maakonnas 1949. aasta lõpuks organiseeritu 209 ühismajandit,¹ mis ühendasid 72,4 protsenti maakonna taludest ja 75 protsenti põllupinnast.²

Massilisel kollektiviseerimisel ei muutunud aga kõik ühismajandid sotsialistlikeks. Kiirustades kolhooside moodustamisega ei suutnud valla parteikomiteed ja täitevkomiteed neid organisatsiooniliselt tugevdada. Ka kolhooside organiseerimisel tehti jämedaid vigu ja moonutati klassipoliitikat külas.

Kulaklus kui klass oli küll likvideeritud, kuid üksikute kulaklike elementidel, keda ei jõutud paljastada, õnnestus pugeda ühismajanditesse ja jätkata seal õnnestustööd.

Et tekitada hõõrumisi kehvikute ja keskmike vahel, agiteerisid kulakud kolhoose looma ilma kehvikuteta. Nii ei võetud Ambla valla "Uue Rava" kolhoosi vastu mitmesugustel ettekäändetel elatanud kehvikuid ja keskmiktalupoegi, kelle majapidamistes puudus tööjõud või kellel oli võlgnevusi riigi ees. Kolhoosi ei võetud ka talupidajat Ella Raidlat, kelle abikaasa oli langenud lahingus saksa okupantidega.³

1 Arvestus tehtud Järva maakonna põllumajandusartellide registreerimise raamatu järgi.

2 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 6, l. 4.

3 Sealsamas, s.-ü. 2, l. 140 - 141.

Esines ka fiktiivsete kolhooside moodustamist. Säreve-
re vallas organiseeriti 1949. aasta aprillis Tori kolhoos
faktiliselt ainult paberil. Osa karja ja põllumajandus-
likku inventari jäeti ühistamata. Kevadel külvas igaüks
oma seemnega, oma endistele põldudele. Heinatööde ajal ei
võetud koristatud heina arvele, vaid jäeti see kolhoosni-
kute isiklike loomadele. Kehvikute suhtes käitus kolhoosi
juhatas kulaklikult. Näiteks pidi endine kehviktalupoeg
Loonurm, kellel ei olnud niidumasinat, laenama seda kol-
hoosnik Naaritsa käest ja tegema selle eest temale tööpäe-
vi. Sügisel, kui Loonurm tahtis teravilja avanssi, siis
kolhoosi juhatas talle seda ei andnud.

Selline olukord sai kolhoosis võimalikuks seepärast,
et kolhoosi juhatusse ja revisjonikomisjoni olid pugunud
kulakud. Kolhoosi esimees Osvald Piigart ja juhatuse liik-
med Amanda Nortberg, Heinrich Heindla ning revisjonikomis-
joni liige Jaan Lagemaa olid kõik varem kasutanud võõrast
tööjõudu. Vara ühistamisel varjasid nad kõik loomi.

Maakonna parteikomitee büroo arutas kulakute kolhoosi-
vastast tegevust ja otsustas nad esitada rahvakohtule ka-
ristamiseks.¹

Kasutades kolhoosi juhatuste vilumatust, samuti kolhoos-
nikute teadvuses säilinud väikekodanlikke igandeid, püüa-
sid kolhoosikorraale vaenulikud elemendid rikkuda kolhoo-
si põhikirja. Järvamaa parteiorganisatsiooni V konverents

1 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 3, l. 123 - 124.

17. detsembril 1949 konstateeris, et " põllumajandusar-
telli põhikirja rikkumise vormidest esineb maakonnas pea-
miselt karja ja muu vara varjamine ühistamise eest, talu-
de fiktiivne jaotamine, sihiga varjata kariloomi ja saa-
da rohkem aiamaad.¹ Näiteks varjas kulak Kõrgessaar Kärü
valla Lydia Koidula nimelisse kolhoosis astudes 2 lehma,
sugupulli, hobust, seemet ja loomasööta. Jaotades pere-
konna fiktiivselt, anti kulakule kolm aiamaad: üks endale,
teine õele ja kolmas sulasele. Kareda vallas "Linda" kol-
hoosis mindi aiamaa suurendamisele. Olles kulakute mõju all
eraldas kolhoosi üldkoosolek täiendavalt aiamaale veel iga-
le kolhoosiperele 0,5 hektarit teravilja kolhoosikülvist.
Esines ka kolhoosivara laialikandmise ja riisumise juhte.
Nii müüs Särevere valla Alliku kolhoosi esimees ilma kol-
hoosi juhatuse nõusolekuta ära 6 hobust, Vaatsa valla Põl-
lumetsa kolhoosi esimees 3 lehma jne.²

Kolhoosi põhikirja rikkumine avaldus ka selles, et mõ-
nedes kolhoosides viivitati ühistatud loomade kokkutoomi-
sega, ühtsete kolhoosi-maamassiivide loomisega, lubati
kolhoosnikutel individuaalselt töötada oma endistel põl-
dudel jne.

Kolhooside juhtimise organiseerimisel ja arevestuse sis-
seviimisel andis teravalt tunda juhtiva kaadri vilumatus.
Vajaka oli kõigist: esimeestest, arvepidajatest, brigadiri-
dest ja farmi juhatajatest. See puudus sai alguse juba vaba-

1 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 6, l. 7.

2 Sealsamas, l. 8.

riigi juhtivatest organitest, kes õigeaegselt kollektiiviseerimise ettevalmistamisele ei mõelnud.

Kolhoosi juhtivat kaadrit hakati ette valmistama alles 1947. aasta sügisel, mil organiseeriti juhtiva kolhoosikaadri ettevalmistamise kolmekuulised kursused. Järva- maalt suunati sinna ainult 2 inimest.¹ 1948. aastal avati Kehtnas kaheaastane juhtiva kolhoosikaadri ettevalmistamise kool ja kuuekuulised kursused, neisse saadeti Järva- maalt õppima ainult 7 inimest.² Põhiliselt hakati kolhoosikaadri ettevalmistamisega tegelema alles 1949. aastal, kui kolhoosid olid juba organiseerimisel. Sel aastal suunati maakonnast kaheaastasse kooli 10, kuuekuulistele kursustele 20 ja kolmekuulistele kursustele 32 inimest. Rööbiti nendega suunati brigadiride kursustele 36 ja farmijuhatajate kursustele 101 inimest. Kõige paremini lahendati arveametnike probleem. 1949. aasta jooksul valmistati neid ette 219.³

Sellised koolid ja kursused oleks võinud avada paar aastat varem, siis oleks kolhooside organiseerimine palju ladusamalt läinud.

Kaadri õpetamist püüti teostada kohapeal seminaride korraldamisega. 1949. aasta kevadel organiseeriti kolhoosi esimeestele, brigadiridele, lülivanematele ja arveametnikele kahepäevased piirkondlikud seminarid Paides, Türil, Järva-Jaanis, Koerus ja Amblas,⁴ kuid need andsid osavõtjatele ainult minimaalseid teadmisi.

1 EKPA, f.8, nim. 8, s.-ü. 5, l. 176

2 Sealsamas, s.-ü. 10, l. 46.

3 Sealsamas, s.-ü. 6, l. 145.

4 "Eesti Bolševik", nr. 12, 1949, lk. 59.

Kolhooside moodustamisega seoses olev organisatsiooniline töö tuli maakonna partei- ja nõukogude aktiivil ära teha. Maakonna parteikomitee suunas rajoonikeskusest kolhoosidesse 80 töötajat, kes aitasid kolhoosides sisse seada raamatupidamist, koostada tootmisplaane, tuludekulude eelarveid jne.¹ Kolhooside abistamiseks oli rakendatu ka kogu kohalik aktiiv.

Seoses sellega, et kogu maakonna parteiaparaadi töö oli suunatud kolhooside organisatsioonilisteks ülesanneteks lahendamisele, nõrgenes tunduvalt poliitiline töö külas. 1949. aasta jooksul ei moodustatud kolhoosides ühegi partei-algorganisatsiooni ega partei-komsomoligruppi. Aastavälitel võeti parteisse vastu ainult 13 kolhoosnikut. 1949. aasta sügisel ei suudetud kolhoosnikuid kaasa tõmmata poliitharidussüsteemi. Poliitringide kuulajate hulgas oli ainult 156 kolhoosnikut.²

Olgugi et organisatsiooniline ja poliitiline töö noortes kolhoosides veel lonkas, suudeti majanduslikke ülesandeid siiski põhiliselt lahendada.

1949. aasta kevadkülviplaan täideti maakonnas 23. maiks lo2-protsendiliselt, s.o. 20 päeva varem kui 1948. aastal. Seejuures võeti külvi alla 2000 hektarit uudis- ja jäätmaid. Kevadkülvil praktiseeriti kolhoosides laialdaselt vastastikust abistamist. Peamiselt andsid mahajääjatele abi need kolhoosid, mis olid organiseeritud eelmisel aastal.

1 "Eesti Bolševik", nr. 12, 1949, lk.60.

2 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 6, l. 17, 18, 22.

Näiteks abistas Ambla valla Viktor Kingissepa nimeline kolhoos naabermajandit "Jüriööd", Paide valla "Kalevi" kolhoos "Võidu" kolhoosi jne.¹

Rahuldavad olid sügisel kogutud saagid, mis isegi ületasid sõjajärgse taseme. Teravilja saadi keskmiselt 15,9 tsentnerit, kartuleid 136 tsentnerit, suhkrupeeti 164 tsentnerit ja põldheina 32 tsentnerit hektarilt. Sügisel jõuti künda ka kõik kevadkülvi alla minevad põl-
lud.²

Loomakasvatuses täideti arvuline plaan veiste osas 100,5, lehmade osas 108, sigade osas 92,9 ja lammaste osas 100,3 protsendiliselt. 67 kolhoosis moodustati neli loomakasvatust farmi: veise-, sea-, lamba- ja linnufarm. Võrdlemiseks hea oli ka piimakarja produktiivsus. Selles osas oli parim Väinjärve valla "Viisaastaku" kolhoos, kus lüpsiti aastas keskmiselt lehma kohta 3800 kilogrammi piima. Teemale järgnes Vöhmuta valla "Õiguse Võidu" kolhoos 3209 ja Väinjärve valla Vao kolhoos 3100 kilogrammiga.³

1950. aastal jätkus kollektiviseerimine järelejäanud talude kolhoosidega liitmise teel. Juurde organiseeriti ainult 2 uut kolhoosi. 1950. aasta oktoobrikuuks, kui vabariigis toimus rajoniseerimine, oli maakonnas kollektiviseerimine põhiliselt lõpetatud.

Pärast rajoniseerimist jätkus kolhooside organisatsiooniline tugevdamine. Tähtsamaks sammuks selles osas oli väikeste ühismajandite liitmine. Kollektiviseerimise käi-

1 "Eesti Bolševik", nr. 12, 1949, lk. 58.

2 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 6, l. 10.

3 "Järvalane", nr. 50, 25. aprillil 1950.

gus tekkinud kolhoosid olid selleks liiga väikesed, et täielikult kasutada suurtootmise eeliseid. Väikesed majandid ei olnud võimelised tootmisse paigutama küllaldaselt kapitaalmahutusi, mis pidurdas ehitustegevust ja ajakohaste, mehhaniseeritud tootmishoonete rajamist. Ühinenud majandid võisid seda aga ratsionaalselt teha. Väikeste kolhooside liitmine viidi põhiliselt läbi 1950./51. aasta talvel. Pärast ühinemist kujunes kolhooside keskmiseks suuruseks Paide rajoonis 2800 hektarit, sellest põldu 1234 hektarit; Tapa rajoonis 1664 hektarit, sellest põldu 868 hektarit; Türi rajoonis 1650 hektarit, sellest põldu 500 hektarit.¹ Arvult oli kolhoose Paide rajoonis 23, Tapa rajooni 25 ja Türi rajoonis 22.²

Pärast väikeste kolhooside ühendamist on kolhooside struktuuris toimunud rida muudatusi. Alates 1955. aastast on rida majanduslikult nõrgalt arenenud kolhoose liikmete nõusolekul reorganiseeritud sovhoosideks või viimastega liidetud. Osa ühismajandeid on väikord liidetud. Mõned kolhoosid jaotati aga uuesti, kas sellepärast, et nad muutusid liiga suureks või oli nende kõlvikute paigutus ebaratsionaalne. 1965. aasta 1. jaanuari seisuga oli Paide rajoonis 50 kolhoosi. Üldpinnaga 141869 hektarit, sellest põldu 50508 hektarit. Seega oli kolhooside keskmiseks suuruseks 2837 hektarit, sellest põldu 1010 hektarit.³

Kolhooside selline suurus vastab praegu tootlike jõu-

1 Arvestus tehtud statistilise kogumiku "Eest NSV rahvamajandus", Tallinn, 1957, lk-de 80 ja 88 järgi.

2 PRSI andmeil.

3 PRSI andmeil.

dude arengu tasemele. Tulevikus, vastavalt vajadusele, kolhoosid muidugi veelgi suurenevad.

4. Kasvuraskused ja kolhooside kiire areng

Kollektiviseerimine avas laialdased võimalused tootlike jõudude kiireks arenguks põllumajanduses, sest suurtootmisel on võrreldes väiketootmisega rida eeliseid. Eelkõige seepärast, et suurtootmises on võimalik laialdaselt kasutada tööviljakust mitmekordselt suurendavaid masinaid ja rakendada eesrindlikke agro- ja zootehnilisi võtteid, mis tagavad mullaviljakuse ja loomade produktiivsuse tõusu.

Tegelikult ei saanud kolhoosid neid eeliseid rea aastate jooksul täielikult kasutada, mille tagajärjel põllumajanduslik toodang märkimisväärselt ei suurenenud vaid põhilise toodangu osas isegi langes.

Majandusliku arengu seisukohalt võib kollektiviseerimisele järgnenud aastaid Järvamaal jagada kahte perioodi: 1950 - 1955 ja 1956-st kuni tänapäevani. Esimesel perioodil suurenes toodang kolhoosides väga aeglaselt ja ebakindlalt, tehes läbi mööna ja ületas 1950. aasta taseme alles 1956.aastal. Teist perioodi iseloomustab aga toodangu kiire suurenemine ja kolhoosnikute materiaalse heaolu tõus.

Kolhoositootmise aeglane areng 1950-date aastate esimesel poolel oli tingitud neist objektiivsetest ja subjektiivsetest põhjustest, mis pidurdasid põllumajanduse arengut kogu NSV Liidus. Neist esimesed tulenesid

sotsialistliku tööstuse eelisarendamise vajadusest, mille tagajärjel põllumajandusse paigutatud kapitaalmahutused ei katnud vajadust. Põllumajandus sai vähe tehnikat, mineraalväetisi jne. Subjektiivsed põhjused väljendusid aga Stalini isiku kultuse tingimustes põllumajanduse läbimõtlematus juhtimises, nii kõrgemate kui ka kohalike partei- ja nõukogude organite poolt. Peamiselt väljendus see eba- teaduslikus ja liigselt tsentraliseeritud põllumajandusliku tootmise planeerimises, agro- ja kolhoosiökoonoomika teaduse mahajäämuses, kolhoosnike materiaalse huvituse printsiibi rikkumises, kolhooside juhtiva kaadri vähes- tes teadmistes ning kogemustes.

Nende objektiivsete ja subjektiivsete tegurite toimel hakkas kolhoosides alates 1950. aastast langema mullaviljakus, mis on põllumajandusliku tootmise aluseks.

Seda põhjustas kaks peamist asjaolu: põldude väetamise alahindamine ja halb maaharimine. Lähtudes tolleaegse agroteaduse seisukohtadest pöörati põldude väetamisele kohe- peal äärmiselt vähe tähelepanu. Üldreeglina jäi sõnnik põl- dudele vedamata. Nii oli Paide rajooni kolhoosides 1951. aasta 1. aprilliks põldudele viidud ainult 18 protsenti ettenähtud sõnnikukogustest, 1952. aastal samalajal vähem kui 20 protsenti jne.¹

Parem ei olnud olukord ka mullaharimisega. Juba 1950. aasta sügisel jäi rajooni kolhoosides 50 protsenti põlde kündmata.² Sama kordus ka mitmel järgneval aastal. Soovida

1 "Stalinlik Tee", nr. 41, 5. aprillil 1951 ja nr. 41, 3. aprillil 1952.

2 "Stalinlik Tee", nr. 27, 3. märtsil 1951.

jättis ka põllutööde kvaliteet. Masina-traktori jaamade traktoristid tundsid huvi ainult töö kvantiteedi vastu, mille pealt nad said palka. Saakide eest nad ei vastutanud, seepärast tehti tööd kiirustades ja hooletult, esines juurdekirjutamist jne. Teraviljasaake vähendasid tunduvalt ka koristuskaod. 50-ndate aastate algul oli masina-traktori jaamades ainult üksikud kombainid, seepärast tuli vilja koristada hobumasinatega, panna rõukudesse ja hiljem peksata. Peksutööd aga venisid tavaliselt kuni järgmise aasta alguseni. Nii oli 1955. aasta märtsikuul Paide rajoonis Vao, "Tasuja" ja "Külvaja" kolhoosis viljapeksmine veel lõpetamata.¹

Kõigi selle tagajärjel põllukultuuride saagid järsult vähenesid. Kui 1949. aastal saadi maakonna kolhoosides keskmiselt teravilja 15,9, kartuleid 136 ja põldheina 32 tsentnerit hektarilt,² siis 1954. aastaks langes Paide rajooni kolhoosides teraviljasaak 6,8, kartulisaak 78 ja põldheinasaak 15,3 tsentnerini hektari kohta.³

On selge, et 6,8-tsentnerilise teravilja hektarisaa- gi juures ei jäänud kolhoosidel, pärast seemnefondi eraldamist ning teravilja riiklike müügikohustuste täitmist ja masina-traktori jaama töö eest naturaaltasu maksmist, kolhoosnikutele normipäevale andmiseks ja loomasöödaks peaaegu midagi järele. Halvemal juhul tuli laenutada isegi seemet.

Saakide langus taimekasvatuses nõrgendas tunduvalt

1 "Stalinlik Tee", nr. 38, 29. märtsil 1955.

2 EKPA, f. 8, nim. 8, s.-ü. 6, l. 10.

3 PRSI andmeil.

söödabaasi. Lisaks sellele ei suudetud koristada ka looduslikke heinamaid, mis omakorda vähendas söödavarusid. Selle tõttu tekkis 50-ndate aastate algul terav disproportsioon loomade suurenenud arvu ja söödavajaduse vahel.

Läbimõttlematu, ilma reaalselt olukorda arvestamata planeerimise tagajärjel suurenes aastail 1950 - 1955 veiste arv Paide, Tapa ja Türi rajooni kolhoosides kokku 14550-lt 19700-ni ehk 35 protsenti, neist lehmade arv 8500-lt 9800-le ehk 15,3 protsenti.¹ Tunduvalt suurenes ka loomade arv teiste liikide osas.

Seoses loomade arvu suurenemisega ja söödakoguste vähenemisega ühe loomühiku kohta langes lehmade produktiivsus 2000-lt kilogrammilt 1950. aastal 1595 kilogrammile 1955. aastal ehk ligemale 25 protsenti, mille tagajärjel ka piima kogutoodang vähenes võrreldes ^{1950. aastaga} 1369 tonni võrra (1950 aastal oli 17000 tonni, 1955. aastal 15631 tonni)²

Eriti raskeid tagajärgi tekitas disproportsioon loomade suurenenud arvu ja söödavajaduse vahel Paide rajooni kolhoosidele. Võrreldes vabariigi teiste rajoonidega oli Paide rajoonis kõige kõrgema toodanguga kari. 1950. aastal lüpsiti keskmiselt lehma kohta 2287 kilogrammi piima (vabariigi keskmine oli 1659 kilogrammi).³ Söödapuuduse tagajärjel hakkas kari põdema. Sellepärast toodeti 1955. aastal ainult 1691 kilogrammi piima lehma kohta ehk 30 protsenti vähem kui 1950. aastal. Vabariigi kolhooside

1 Arvestus tehtud statistilise kogumiku "Eesti NSV rahvamajandus", Tallin, 1957, lk -de 119 ja 121 järgi.

2 Sealsamas, lk -de 105 - 106 ja 119 - 121 järgi.

3 Sealsamas, lk. 105.

keskmise piimatoodang suurenes samal ajavahemikul 1745 kilogrammini lehma kohta aastas.¹

Märkimisväärselt ei suurenenud neil aastail ka liha-
toodang. 1956. aastal toodeti Paide ja Türi rajooni kol-
hoosides 17,6 tsentnerit liha loo hektari tulundusmaa koh-
ta.²

Mullaviljakuse ja loomade produktiivsuse languse taga-
järjel vähenes kolhoosides tööviljakus, suurenesid tootmis-
kulud ja toodangu omahind. Piima toodeti kahjumiga, mida
kompenseeriti kolhoosnikute töötasu arvel. See põhjustas
teise disproportsiooni tekkimise - vajaliku töö hulga ja
tööjõu vahel. Madal töötasu vähendas kolhoosnikute huvi
ühistöö vastu ja suunas nende tähelepanu individuaalmaja-
pidamise arendamisele. Osa kolhoosnikuid aga jätsid kodud
maha ja siirdusid tööle mujale. Selle tõttu vähenes ena-
mikes majandites tööjõud. Hooajalisi põllutöid ei suu-
detud enam korralikult teha. Töökäsi ei jätkunud ka loo-
makasvatusele, pahatihti lüpsiti lehmi ja söödeti sigu n.-ö.
külakorras põllundusbrigaadide liikmete poolt. Seega sattus
kolhoositootmine järjest suuremasse ummikusse.

Need aastad olid kolhoosidele tõeliseks ajaprooviks.
Talurahva enamik jäi kolhoosikorrale siiski truuks ja töö-
tas sangarlikult, vaatamata halbadele tingimustele.

1953. aastal arutas NLKP Keskkomitee septembripleenum
kriitiliselt põllumajanduses tekkinud olukorda ja andis

1 Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik, Tallinn,
1957, lk. 105.

2 PRSI andmeil.

direktiivid põllumajanduse mahajäävuse likvideerimiseks ning edasiarendamiseks. Pärast pleenumit võeti selles osas tarvitusele rida konkreetseid abinõusid. Tähtsam neist oli NLKP Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu määrus 1955. aasta märtsikuust "Põllumajanduse planeerimise praktika muutmisest" rakendamine, mis andis kolhoosidele vabad käed kasvatatavate kultuuride ja loomade arvulise juurdekasvu planeerimisel.¹ Määruse alusel vähen-
dasid Paide, Tapa ja Türi rajooni kolhoosid tunduvalt teravilja külvipinda, kokku 36,7 tuhande hektarilt 27,7 tuhande hektarini ehk 24 protsendi võrra.² Vähevilja-
kad põllud jäeti sööti ja rajati neile karjakoplid. Osa teraviljast vabanenud põldude arvel suurendati kore- ja mahlakate söötade tootmist. Selle tulemusel tugvnes tunduvalt söödabaas ja piimatoodang tegi järsu hüppe. 1956. aastal toodeti 21184 tonni piima,³ seega 5487 tonni rohkem kui 1955. aastal, millega ühtlasi taastati ja ületati 1950. aasta piimatoodangu tase.

Teiseks tähtsamaks sammuks septembripleenumi direktiivide täitmisel oli NLKP Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu määruse "Kolhoosnikute igakuulisest avanseerimisest ja kolhoosides tehtava töö eest lisatasu maksmisest" (6. märtsist 1956) rakendamine, mille alusel võis kolhoosnikutele maksta iga kuu avansina vähemalt 25 protsenti

1 Põllumajandusala seadusandlikke ja ametkondlikke akte, Tallinn 1960, lk. 50.

2 Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik, Tallinn, 1957, lk. 91.

3 Arvestus tehtud statistilise kogumiku "Eesti NSV rahvamajandus", Tallin, 1957, lk. -de 105, 106 ja 121 järgi.

majandi rahalistest tuludest.¹ Sellega tagati kolhoosnikutele teatud garanteeritud töötasu, mis suurendas nende materiaalsel huvitatust ühistöö vastu.

Suureks teetähiseks kolhooside elus oli 1958. aasta, kui reorganiseeriti masina-traktorijaamad ja müüdi nende tehnika kolhoosidele. Traktoristid muutusid nüüd kolhoosnikuteks ja hakkasid töökvaliteedi vastu huvi tundma ning põlde paremini harima. See avaldas kohe mõju saakidele. Juba esimesel aastal suurenes Paide ja Türi rajooni kolhoosides teravilja ^{hektari-}saak 3 tsentneri võrra (1957. aastal oli 9,1, 1958. aastal 12,1 tsentnerit).² Siitpeale hakkab mullaviljakus pidevalt tõusma. 1960. aastal saadi Paide rajooni kolhoosides teravilja 15,8 ja kartuleid 133 tsentnerit hektarilt,³ millega saavutati 1949. aasta saagikuse tase.

Kolhooside tootmisalased edusammud oleksid kahtlemata olnud palju suuremad, kui Stalini isiku kultuse tagajärjedest oleks kiiremini üle saadud. Kahjuks olid need väga visad põllumajandust juhtivate töötajate tööpraktikast kaduma. Kõige kujukamalt väljendus see põllumajandus alase planeerimise ümberkorraldamisel.

Olgugi et vastava määrusega oli planeerimise initsiatiiv antud kolhoosidele, hakati seda sätet kohe rikkuma.

NIKP Keskkomitee 1955. aasta jaanuaripleenumil tolle-

1 Põllumajandusalaseliseid direktiive, seadusandlikke ja ametkondlikke akte, Tallin, 1960, I osa, lk. 441.

2 PRSI andmeil.

3 PRSI andmeil.

aegse Keskkomitee esimese sekretäri N.S. Hruštšovi poolt antud direktiivi maisikasvatuse laiendamise kohta hakati kohandama massiliselt kogu NSV Liidu ulatuses, sealhulgas ka Eesti NSV-s. Järelemõtlematult haarasid sellest kui "ainsast" söödakoguste suurendamise abinõust kinni ka rajoonide juhtivad töötajad ning hakkasid seda, kohaliku talurahvale peaaegu võõrast kultuuri, suures ulatuses kasvatama sundima.

Paide rajooni ajaleht avaldas 22. märtsil 1955. aastal loosungi: külvata igas kolhoosis maisi 30 - 40 hektarit. Sama ajalehe numbris kritiseeriti teravalt neid kolhoose, kes maisi ei tahtnud külvata ja anti maisikülvi agrotehnika ning loodetav saak hektarilt. Näidati, et keskmise saagi juures annab mais kuni 7000 söötühikut hektarilt,¹ seega 3 - 4 korda rohkem kui teised kultuurid. Analoogilisi loosungeid ja kirjutisi avaldati ka Türi ja Tapa rajooni ajalehtedes.

Vaatamata tugevale propagandale suhtusid kolhooside esimehed maisisse umbusklikult ega tahtnud põlde maisi alla eraldada. Selliseid mehi ergutati. Veel kevadkülvi ajal hoiatati Paide rajooni parteikomitee bürool "Punase Tähe" ja "Koidula" kolhoosi esimehi maisikülvi saboteerimise eest.²

Ülalt poolt tuleva surve tagajärjel külvati maisi kõige rohkem Paide rajoonis, keskmiselt 47 hektarit kolhoosi kohta, kokku rajoonis üle 1100 hektari.³ Sellega osutati

1 "Stalinlik Tee", nr. 35, 22. märtsil 1955.

2 "Stalinlik Tee", nr. 63, 28. mail 1955.

3 PRSI andmeil.

kolhoositootmisele karuteene. Maisipõldudele kulutati enamik orgaanilisest ja mineraalväetisest, sest ühe hektari kohta soovitai anda 30 - 40 tonni laudasõnnikut, 3 - 4 tsentnerit superfosfaati, 2 - 2,5 tsentnerit kaali- ja 1 - 1,5 tsentnerit lämmastikväetisi.¹ Vastava tehnika puudumise tõttu rakendati maisikülvile ja hooldamisele kogu rajooni tööjõuline elanikkond. Iga tööline pidi maisi külvama, hooldama ja koristama vähemalt 0,1 hektarit.² Samasugune ülesanne oli ka koolide vanemate klasside õpilastel.

Vaatamata suurele kärale ja tööle ei kasvanud mais üheski kolhoosis. Keskmiselt saadi hektarilt ainult 34 tsentnerit maisi haljasmassi.³ Kõigi Paide rajooni kolhooside peale koguti seda 3740 tonni, mis võrdub umbes 400000 söötühikuga. Selle arvel võis toota umbes 400 - 500 tonni piima. Oleks maisipõldudele külvatud teravilja, siis oleks sellise väetamise ja töö korral keskmiseks saagiks kujunenud vähemalt 20 tsentnerit hektarilt. Kogusaak oleks sellisel juhul olnud 2200 tonni teri, pluss põhk, mille arvel oleks võinud toota 2500 - 3000 tonni piima või kasvatada 4000 siga. Puudulike andmete tõttu pole võimalik välja arvestada, kui palju maisikasvatuskampaania 1955. aastal kolhoosidele ja riigile kahju tõi, kuid selge on see, et sellise kilplaslikkuse tagajärjel kolhooside nii-

1 "Stalinlik Tee", nr. 35, 22. märtsil 1955.

2 "Stalinlik Tee", nr. 47, 19. aprillil 1955.

3 PRSI andmeil.

gi kasinad söödakogused veelgi vähenesid. Arvestamata saadud õppetundi sunniti kolhoose järgmisel aastal uuesti maisi külvama. Tõsi küll, poole väiksemal pindalal. Paide rajoonis võeti maisikülvide alla kolhoosi kohta keskmiselt 13 hektarit, Türi rajoonis 12 hektarit jne. Ka seekord mais ei kasvanud. Keskmiselt saadi haljasmassi 60-65 tsentnerit hektarilt.¹ Alles nüüd veenduti, et sellises olukorras, kui puuduvad vastavad sordid, harimiseks tehnika ja kasvatamiseks agrotehnilised kogemused, mais saaki ei anna. Hiljem kui need küsimused lahendati, kasvatasid kolhoosid maisi meeleldi ja said ka häid saake.

Selliseid kampaaniaid oli teisigi. Alles pärast NIKP XX kongressi, mis paljastas isikukultuse olemuse ja selle hukka mõistis, hakkasid juhtivate organite tööst kaduma bürokraatlikud ~~de~~ ^{te} ~~mententsid~~ ning kolhoosnike initsiatiiv sai vabama tegevusvälja. Selle tulemusel hakkas põllumajandus ka kiiresti arenema.

x x x

Käesoleval seitseaastakul on Paide rajooni kolhoositalurahvas saavutanud suuri võite põllumajandussaaduste tootmisel. Tunduvalt on suurenenud mullaviljakus. 1964 aastal koguti keskmiselt 19 tsentnerit teravilja ja 164 tsentnerit kartuleid hektarilt, millega saavutati vabariigis Harju rajooni järgi teine koht.² Loomakasvatuse osas toodeti 100 hektari tulundusmaa kohta keskmiselt 373,3 tsentnerit piima ja saavutati vabariigis esikoht. 1950.

1 PRSI andmeil.

2 Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse andmeil.

aasta taseme ületab see ligemale kolm korda. Samas arvestuses toodeti liha 36,6 tsentnerit, ehk üle kahe korra rohkem kui 1956. aastal.¹ Parimate kolhooside tootmistase on aga märksa kõrgem. Näiteks toodeti "Estonia" kolhoosis 703, Aravete kolhoosis 651 ja "Kaardiväelase kolhoosis 614 tsentnerit piima loo hektari tulundusmaa kohta. Seejuures aga alla rajooni keskmise toodab veel 50 kolhoosist 32 kolhoosi.² See näitab et neis majandeis on veel suured reservid liha ja piima tootmise intensiivistamiseks.

Mullaviljakust saab tunduvalt tõsta veel suuremate väetiskoguste kasutamisega. 1964. aastal anti keskmiselt iga külvipinna hektari kohta 2,6 tsentnerit mineraal- ja 7,3 tonni orgaanilisi väetisi. Katseliselt eraldati "Uue Tee" kolhoosile mineraalväetisi rohkem: iga külvimahektari kohta keskmiselt 5 tsentnerit. Selle tulemusel suurenes teravilja hektarisaak 34 tsentnerini, mis ületas 1963. aasta saagi 11 tsentneri võrra.³

Põllumajandussaaduste tootmise intensiivistumise ja riiklike kokkuostuhindade tõstmise tulemusel on tugevnenud kolhoosides finantsmajanduslik olukord. 1954. aastal saadi iga loo hektari tulundusmaa kohta rajooni kolhoosides keskmiselt 1356 rubla, 1964. aastal aga 14500 rubla.⁴ Tulude suurenemine võimaldab järjest suuremaid summasid eraldada kapitaalmahutusteks, uue tehnika muretsemiseks ja mehhaniseerimiseks. Praegu on enamikes kolhoosides pea-

1 PRSI andmeil.

2 PRSI andmeil.

3 Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse andmeil.

4 Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse andmeil.

aegu täielikult mehhaniseeritud teravilja ja silokultuuri-
de kasvatamine ja koristamine. Loomakasvatuses on üle 80
protsendi lehmadest masinalüpsil. Järjest rohkem ehitata-
kse uusi mehhaniseeritud tootmishooneid ja kolhoosnikute-
le mugavaid elamuid. 1964. aastal ehitati 27 linnatüüpi ela-
mut pörandapinnaga 4680 ruutmeetrit. Seega said endile mu-
gavad elamistingimused üle 100 per^ekonna. Elamuehituse kõr-
val laieneb majandites ka kultuuri-, hariduse- ja elukondlike
hoonete ehitamine. 1964 aastal valmisid uued klubid "Edasi"
ja "Külvaja" kolhoosis, koolimaja koos ajakohase võimlaga
"Estonia" kolhoosis.¹

Märgatavalt on tõusnud kolhoosnikute materiaalne hea-
olu. Alates 1959. aastast hakati majanduslikult tugevama-
tes kolhoosides üle minema igakuulisele rahalisele töötasu-
le. 1960. aastal tegid seda ka majanduslikult keskpärased
kolhoosid. Sellega viidi kolhoosnikud töö tasustamise osas
võrdsesse seisundisse riiklikes ettevõtetes töötavate töö-
listega. Pidevalt suureneb ka töötasu. Kui 1959. aastal oli
Paide rajooni kolhoosnikute normipäeva maksuvus 1,3 rubla,
siis 1964. aasta maksti tööpäeva eest juba 3,35 rubla.²
Tunduvat lisatulu saavad kolhoosnikud veel individuaalma-
japidamisest, mis moodustab ligikaudu 500 - 600 rubla aas-
tas.

Töötasu tõus võimaldab kolhoosnikutel säästusummade
arvel osta autosid, mootorrattaid, televiisoreid, moodsat
mööblit jne. - ühesõnaga elada jõukalt ja kultuursetl.

1 "Võitlev Sõna", nr. 155, 31. detsembril 1964.

2 Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse andmeil.

Edith Rani.

Heino Marrandi.

Kolhoosnikute lapsed õpivad ülikoolides ja tehnikumides, täiendades seega intelligentsi ridu. 1964. aastal töötas Paide rajooni kolhoosides esimeeste, agronomide, zootenikute, veterinaararstide, mehaanikute, brigadiride ja farmijuhatajatena 270 spetsialisti ehk üle viie spetsialisti kolhoosi kohta.¹

Elatus- ja kultuuritaseme tõusule kaasneb kolhoosnikute tööalane ja loominguline aktiivsus. Rajooni ühismajandites on palju tööeesrindlasi. Vabariigi loomakasvata-

1 Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse andmeil.

jate vahelises sotsialistlikus võistluses saavutasid 1964. aastal teise koha "9. Mai" kolhoosi lüpsja-karjatalitaja Linda Pupart ja kolmanda koha "Kaardiväelase" kolhoosi lüpsja-karjatalitaja sotsialistliku töö kangelane Edith Räni ning "Leninliku Tee" kolhoosi lüpsja-karjatalitaja Elfriide Piip (viimane käsitsilüpsil). Üldse oli vabariigi 20 parima lüpsja-karjatalitaja hulgas 11 lüpsjat-karjatalitajat Paide rajooni kolhoosidest.¹

Kollektiviseerimisele järgnenud aastate jooksul on sirgunud väljapaistvad tootmiskomandörid, nagu "Estonia" kolhoosi esimees sotsialistliku töö kangelane Heino Marrandi, "Õiguse Võidu" kolhoosi esimees Alfred Kadastik, Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse peaaagronoom teeneline agronoom Martin Karumaa ja palju teisi.

Uut indu andis kolhoositalurahvale NLKP 1965. aasta märtsipleenum, mis arutas põllumajanduse arendamise paktilisi ülesandeid. Pleenumil oli see printsipiaalne tähtsus, et ta tähistas olulist pööret teaduslikult põhjendatud majanduspoliitika poole.

Pleenumi otsused näevad ette põllumajanduse materiaaltehnilise baasi tugevdamise, põllumajandussaaduste kokkuostuhindade tõstmise, põllumajandusliku tootmise stabiilse planeerimise ja teised tähtsad abinõud kolhooside majanduslikuks tugevdamiseks.

Kõik see tugevdab põllumajandustöötajate usku ja annab uut jõudu kommunistliku ülesehitustöö grandioosete plaanide kiiremaks elluviimiseks.

1 Eesti NSV loomakasvatajate vahelise sotsialistliku võistluse bulletään, Tallin 1965.

K O K K U V Ö T E

Põllumajanduse kollektiviseerimine oli suureks revolutsiooniliseks pöördeks talurahva elus. See asendas individuaalsele eraomandusele rajatud tootmissuhted kollektiivsele suuromandusele rajatud tootmissuhetega, mis andsid avarad võimalused tootlike jõudude arengule. Koos sellega likvideeriti viimane ekspluataatorlik klass - kulaklus ja kaotati majanduslik baas selle tekkimiseks.

Kollektiviseerimine Järvamaal toimus vabariigi põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise raames ega omandanud olulisi erinevusi. Kui võrrelda kollektiviseerimise esialgset kulgu, siis oli see Järvamaal mõnevõrra kiirem kui vabariigis kekmiselt. 1948. aastal kollektiviseeriti Järvamaal 8 protsenti talude üldarvust (vabariigis keskmiselt 5,8 protsent)¹, mis näitas talupoegade suuremat aktiivsust ning partei- ja nõukogude organite tõhusat selgitustööd.

Kolhooside organisatsioonilisel ja majanduslikul tugevdamisel andis end tunda kollektiviseerimisega liigne kiirustamine ja sellele mitteküllaldane ettevalmistus. Selle tõttu rida kolhoose alustas oma tegevust organisatsiooniliselt nõrkadena, mis aeglustas nende arengut.

Kohe hakkas end tunda andma tolleaegne põllumajanduse juhtimise bürokraatlik stiil, eriti aga liigne tsentrali-

1 V. Matin, M. Bronštein, Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine ning selle sotsiaalsed ja majanduslikud tulemused, Tallinn, 1959, lk. 90.

seeritud planeerimise praktika, mis ei arvestanud kohalike iseärasusi. Selle tagajärjel põllumajanduslik toodang aastail 1950. - 1955 langes. Hiljem aga NLKP Keskkomitee poolt tarvitusele võetud rea abinõude tulemusel hakkas toodang kiiresti kasvama, ületades 1964. aastal mitmekordselt 1950. aasta taseme. See lõi eeldused ka kolhoosnike jõukale ja kultuursele elule.

Uue ulatusliku programmi kavandas kolhooside ja sovhooside ökonomika edasiseks tugevdamiseks ning põllumajandustöötajate materiaalse huvi suurendamiseks oma töö tulemuste vastu NLKP Keskkomitee 1965. aasta märtsipleenum. Pole kahtlust, et täites märtsipleenumi otsust, saavutavad Paide rajooni kolhoosid uut edu põllumajandussaaduste tootmisel.

Р Е З Ю М Е

В текущем году исполнилось 25 лет социалистической революции в Эстонии.

Этому историческому повороту предшествовали годы упорной борьбы трудящихся под руководством Коммунистической **партии** против буржуазии и их органов власти.

Многие из лучших сынов и дочерей пали в этой борьбе от рук палачей буржуазии, многие из них перенесли все ужасы буржуазной тюрьмы. Но их идеи победили.

В результате социалистической революции 1940 г. произошли большие изменения в жизни эстонских крестьян. В 1940 г. была ликвидирована частная собственность на землю, земли стали всенародным достоянием.

Сотни тысяч безземельных и малоземельных крестьян получили землю бесплатно.

Трудящееся крестьянство Ярвамааского уезда начало строить новую жизнь, но это было прервано вероломным нападением фашисткой Германии на Советский Союз. Фашистская оккупация нанесла огромный ущерб сельскому хозяйству уезда - всего в размере 30546430 рублей.

После освобождения уезда от оккупации осенью 1944 г. были быстро восстановлены аграрные преобразования, проведенные в 1940 году, и было покончено с хозяйственной разрухой.

Была начата **постепенная** подготовка к переводу сельского хозяйства на социалистические рельсы.

Первая инициативная группа колхоза в уезде была создана в январе 1948 г. в волости Альбу в деревне Ахула во главе с новоземельцем - коммунистом Якобом РУККИ. 28-го января было проведено собрание по вопросу организации колхоза. На собрании был принят устав колхоза и избрано правление во главе с председателем Я. РУККИ. Сельскохозяйственную артель решили назвать "КААРДИВЯЭЛАНЕ" (Гвардеец).

За день до этого был создан колхоз "Уус Элу" (Новая Жизнь) в деревне Линнапэа Амблаской волости. Организатором этого колхоза был председатель машинного товарищества тов. Я К О Б ЛИЛЛЕБЕРГ, который и был избран

председателем колхоза.

До начала весеннего сева было организовано в уезде еще четыре колхоза.

Молодые колхозы быстро достигли хороших экономических показателей и все больше убеждали бедняков и середняков в том, что вступление в колхоз обещает им зажиточную жизнь. Поэтому уже осенью 1948 г. усилилась вступление крестьян в колхоз. К концу 1948 г. в уезде было уже 46 колхозов, которые охватили 8 % крестьянских хозяйств уезда.

В 1949 году колхозное движение стало уже массовым. Вместе с этим усилилась и классовая борьба. Возникла необходимость ликвидации кулачества как класса. Советская власть была вынуждена экспроприировать у кулачества орудия и средства производства и пересилить их.

После ликвидации кулачества коллективизация еще больше оживилась. К концу 1949 г. в уезде было 209 колхозов, которые охватили уже 72,4 % крестьянских хозяйств уезда, а в 1950 г. коллективизация сельского хозяйства в уезде была в основном закончена.

Колхозный строй вызвал у крестьян большую трудовую и творческую активность и поэтому первые годы колхозной жизни были успешными. Однако начиная уже с 1950 года дала себя чувствовать несоответствовавшее к условиям того времени система руководства сельским хозяйством и в особенности излишняя централизация планирования и руководства, при котором не учитывались местные условия.

Вследствие этого и некоторых причин возникли в колхозном производстве диспропорции, которые задерживали развитие колхозов.

Сентябрьский пленум (1953 г.) ЦК КПСС дал указания, направленные на ликвидацию этих диспропорций в сельском хозяйстве, но вредное влияние культа личности Сталина не так быстро устранялось с практики руководства сельским хозяйством, вследствие чего решения сентябрьского пленума очень медленно проводились в жизнь. Только лишь после XX съезда КПСС, который разоблачил и осудил суть культа личности, стали исчезать бюрократические тенденции из руководства сельским хозяйством. И это оказало плодотворное

влияние на жизнь колхозов. Начиная с 1956 г. колхозы Эстонии, в том числе и Ярвамааские, стали быстро развиваться, показав этим бесспорное преимущество колхозного строя.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S E J A
A L L I K T E L O E T E L U

Marksismi-leninismi klassikud

Lenin, V.I., Ettekanne tööst maal, Teosed, 29. kd.,
Tallinn, 1954.

Lenin, V.I., Kesktalurahvale, Teosed, 6. kd., Tallinn 1
1952

Lenin, V.I., Pitrim Sorokini väärtuslikud ülestunnis-
tused, Teosed, 28. kd., Tallinn 1955

Lenin, V.I., Resolutsioon kesktalurahvasse suhtumisest,
Teosed, 29. kd., Tallinn, 1954

Lenin, V.I., Seltsimehed-töölised! Lähme viimsesse la-
hingusse!, Teosed, 28. kd., Tallinn, 1954

Kirjandus

1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente
ja materjale, Tallinn, 1960

1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmeid. Statis-
tiline kogumik, Tallinn, 1926

Asumaade majapidamised Eestis 1919 - 1920, Tallinn, 1924

Eesti NSV ajaloo lugemik, I osa, Tallinn, 1960

Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik, Tallinn,
1957

Matin, V., Bronštein, M., Eesti NSV põllumajanduse kol-
lektiviseerimine ning selle sotsiaalsed ja
majanduslikud tulemused, Tallinn, 1959

Nõukogulik ülesehitustöö Järvamaal, Paide, 1948

Põllumajandusalaseid direktiive, seadusandlikke ja ametkondlikke akte, I ja II osa, Tallinn, 1960

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1957

Vares, J., Nõukogude Eesti taassünd, Tallinn, 1945

Arhiivifondid

Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarchiiv (ENSV ORRKA)

Fond R-6 - Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Politöö Rahvakomissariaat, s.-ü. 172

Fond R-364 - Eesti NSV Järvamaa Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee, s.-ü. 21, 27, 283, 297

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarchiiv (EKPA)

Fond 1 - Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee, s.-ü. 3, 4

Fond 8 - Eestimaa Kommunistliku Partei Järvamaa Komitee, s.-ü. 2, 3, 6, 8, 10, 11, 34

Eesti NSV Paide Rajooni Riiklik Archiiv (PRA)

Fond 308 - Järvamaa Töörahasaadikute Nõukogu Täitevkomitee, s.-ü. 43, 236, 239

Fondeerimata allikad

Paide Rajooni Riikliku Statistika Inspektuuri koondaruanded aastail 1950 - 1964, asutuse jooksev archiiv

Järva Maakonna Riiklik Statistika Inspektuuri koondaruanded aastail 1944 - 1950, asutuse jooksev archiiv

Paide Kolhoosi- ja Sovhoositootmise Valitsuse 1964. aasta
koondaruanded, asutuse jooksev arhiiv

Paide rajooni "Uue Elu" kolhoosi 1948. aasta üldkoos-
olekute protokollid, kolhoosi jooksev arhiiv

Paide rajooni "Kaardiväelase" kolhoosi 1948. ja 1949. aas-
ta üldkoosolekute protokollid, kolhoosi jooksev
arhiiv

Perioodika

"Eesti Bolševik 1949

"Eesti Statistika" 1926

"Järvalane" 1945 - 1950

"Järva Teataja" 1940

"Konjunktuur" 1939

"Punane Täht" 1941

"Põllutöökoja Aastaraamat" 1938, 1940

"Stalinlik Tee" 1951 - 1956

"Töötav Järvalane" 1941

"Uus Järvalane" 1944

"Võitlev Sõna" 1963 - 1964

Suulised mälestused

Rukki, Jakob - pensionär, endine "Kaardiväelase" kolhoo-
si esimees

S I S U K O R D

Sissejuhatus	3
I p e a t ü k k. Järvamaa mineviku radadelt.....	6
1. Ülevaade territooriumist ja agraarsuhetest..	6
2. Ajalooline pööre talurahva elus.....	15
3. Saksa okupantide kuriteod Järvamaal Suure Isamaasõja aastail.....	22
II p e a t ü k k. Põllumajanduse kollektivisee- rimise eelduste loomine Järvamaal.....	27
1. Nõukogude agraarkorra taastamine ja majan- dusliku laose likvideerimine sõjajärgseil aastail.	27
2. Kurss põllumajanduse kollektiviseerimise- le.....	36
3. Riiklikud majandid ja kooperatiivühistud propageerivad suurtootmise eeliseid.....	38
4. Järvamaa esimesed kolhoosid.....	46
III p e a t ü k k. Kolhoosikorra võidu aastad ..	55
1. Kollektiviseerimine võtab massilise ise- loomu.	55
2. Kulakluse kui klassi likvideerimine.....	58
3. Kolhooside organisatsiooniline tugevda- mine..	65
4. Kasvuraskused ja kolhooside kiire areng...	72
Kokkuvõte	86
Resümee	88
Kasutatud kirjanduse ja allikate loetelu.....	91